

Сачинитељ: Александар Невски

Треће издање, 25.11.2018.

Аорист као псовка

Значење аориста (с нагласком на разликама од значења осталих прошлих врџмена), стање употребе у ранијем и данашњем србском језику и разлози његове политичке неподобности односно прогона из јавнога живота

01. Аорист у саврџменом србском језику

Аорист је једно од четирију прошлих глаголских врџмена у нашем језику (за оне који не знају или нђсу сигурни шта је аорист, то су глаголски облици у примџрах из народних пђсама "сви јунаци ником **поникоше** и у црну земљу **погледаше**" или "**сину** муња на часне вериге"). Аорист је у србских народних пђсмама веома заступљено прошло глаголско врџме, шта више најчешће. Исто тако је мање-више и с цџлокупном нашим књижевношћу. Слободно се може рећи да се србска књижевност не може замислити без аориста, који је од прошлих глаголских врџмена њен камен темељац.

Али, данас се аорист врло рђтко може чути и видџти на телевизији, радију, у новинама, у издаваштву а нарочито у званичној, пословној, државној, или у ма којој другој службеној употреби. Због тога многи сматрају да је аорист данас архаичан глаголски облик, глаголско врџме у нестаяњу. Поставља се питање, како је се догодило да аорист у двадесетом вђку напрасно почне нестаяти?

Прђ него што покушам дати одговор на ово питање, мораћу направити мали осврт на значење аориста, његову повђст и стање његове употребе у Срба кроз вђкове.

Напомињем да се у овом раду не бавимо творбом аориста, јер је она обрађена на многих других мђстама.

02. Значења аориста и придџвскога садашње-прошлога врџмена (такозваног перфекта), с нагласком на их разликама

За разумџвање значења двају врџмена и разлика њихових двају значења потрђбно је прво разумџти појмове **радње** и **стања**, односно **чињенице**.

На примџр, када кажемо "*Наша језичка наука је **пропала***", ми не говоримо о самој радњи пропадања језичке науке, него износимо чињеницу, наводећи стање у којем се наша језичка наука **сада** налази. Исто тако у примџру "*Нога **пропаде** кроз натруо под*", се не говори о стању у којем се нога налази, него о самој радњи пропадања. Али, ако бисмо рекли "*Нога **је пропала** кроз натруо под*", говорили бисмо о стању послџ радње пропадања, о стању у којем се нога

сада налази, или у којем је се налазила некада у прошлости.

А сада мало сложенији примѣр, проучићемо двѣ сличне тврдње, али изражене двома различитима врѣменима.

"*Войници запалише кућу. Захваћени огњем, таваница и кров се урушише.*" - ово је примѣр у аористу. Видимо да се наводе двѣ радње, паљења куће и урушавања крова, редом којим се и одигравају.

А затим одговарајуће, али у придѣвском врѣмену (тзв. перфекту).

"*Войници су запалили кућу. Захваћени огњем, таваница и кров су се урушили.*" - Сада се наводе два стања, односно чињенице, и то редом којим се одигравају прѣдходеће им радње.

А сада кључни дѣо овога примѣра, извршићемо мали љезички оглед. Шта би се догодило ако бисмо у горњих примѣрах првим и другим рѣченицама замѣнили мѣста? Ђел би се значење промѣнило, и у којој мѣри?

Прво погледајмо шта се добия ако бисмо замѣнили мѣста рѣченицама у примѣру са тзв. перфектом.

"*Захваћени огњем, таваница и кров су се урушили. Войници су запалили кућу.*" - Замѣном мѣста се прво наводи касније (урушавања крова), па се потом наводи раније започето стање, односно чињеница (паљења куће), којим се објашњава узрок првога стања. У овом примѣру замѣном мѣста читалац имајући иоле осѣћања за значење глаголских врѣмена не би био збуњен, било би му потпуно јасно шта је узрок а шта је послѣдица, односно редослѣд и значење примѣра не бише дошли у питање.

Али, шта би се догодило ако бисмо замѣнили мѣста рѣченицама с аористом?

"*Захваћени огњем, таваница и кров се урушише. Войници запалише кућу.*" - У овом случају, читалац (или слушалац) би вѣроватно био збуњен. Због редослѣда двеју радњи, вѣроватно би помислио да войници пале другу кућу, и то тек када је прва била изгорела и урушена.

Као што видимо, замѣна мѣста рѣченицама у горњих примѣрах не оставља исте послѣдице ако се ради о аористу и ако се ради о тзв. перфекту. Послѣдице замѣне су у случају аориста далеко веће. Зашто је тако? Зато што се аористом, као што већ наведох, нагласак ставља на **радњу** у прошлости, те њихов редослѣд у излагању мора одговарати редослѣду самих радњи, док се такозваним перфектом наводе **чињенице**, односно **стања**, што не захтѣва обавезно навођење у одређеном редослѣду.

Читаоци вѣроватно примѣћују да рѣчи "*перфект*" више пута пришивам придѣв "*такозвани*". Сада ћу објаснити зашто то чиним. Разлог је што овоме глаголском врѣмену, обзиром на његово значење, много више приличи назив садашње-прошло врѣме (или на страном љезику "*презент-перфект*"), него ли назив прошло врѣме (*перфект*). Управо тако се ово врѣме и назива у бугарском љезику, које мање-више има исто значење као у србском (бар какво је било до 1945).

Ево и неколиких доказа:

Вђрујем да смо сви ми много, много пута бивали у прилици чути како неко, на примђр у пошти, општини или у ма којој другој установи каже службеноме лицу: "**Дошао сам** да ...". При том говорник не мисли на долазак од прђ годину или мђсец дана, или на йчучерашњи долазак. Он мисли на свой долазак управо **сада**. Йезикословци бише рекли да йе ово "**Дошао сам**" примђр прошлога врђмена (перфекта), али какве ово има везе с прошлошћу? Нема никакве, баш никакве, има искључиво са садашњошћу. "**Дошао сам (овдђ)**" у овом примђру значи "**Ту сам (сада)**", а не "**Ту сам био раније**".

Исто тако йе и у врло сличном примђру када особа дошавши у јавну установу или позвавши телефоном каже саговорнику "**Хтђла/хтђо сам питати...**". "**Хтђла сам**" се овдђ односи искључиво на садашњост, а не на прошлост. Овакве примђре чујох стотинами пута. Слични примђри су, такође прилично чести и свим нам познати, из уличарскога говора "**Шта ме гледаш? Шта си зинуо?**" и "**Зашто стојите, шта сте се укипили?**" Ни у ових случајих (**зинућа** и **укипљења**) се не ради о прошлости него искључиво о садашњости. А нас наша йезичка "наука" учи да йе све ово "прошло врђе!"

Ево што о значењу прошлих глаголских врђмена пише Стојан Новаковић у својој Граматици из 1894 (и 1902 године). Ту се јасно види да наш познати йезикословац перфект сматра садашње-прошлим врђменом (Стојан Новаковић йе био йезикословац, историчар, министар у више Влада, а йедном чак и Прђдсђдник Владе Краљевине Србије).

[https://sr.wikisource.org/wiki/%D0%A1%D1%80%D0%BF%D1%81%D0%BA%D0%B0_%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_\(1894\)](https://sr.wikisource.org/wiki/%D0%A1%D1%80%D0%BF%D1%81%D0%BA%D0%B0_%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_(1894))

"У казивању онога што йе прошло, може се имати обзира или на различито трајање или само на прошлост. Тако се глаголска радња извршена у прошлости може обележити с погледом на трајање као свршена у неком ограниченем простору времена (*говорих*), или као несвршена, трајна, без ограниченог простора у времену (*говорах*). Може се пак, без обзира на трајање, гледати показује ли се радња просто као прошла у онај мах кад се о њој говори (*говорио сам*), и то йе **прошасто од скоро** или **садашња прошлост**; или се радња хоће показати као прошла не у онај мах кад се о њој говори, него далеко пре тога, у прошлости (*бейах говорио* или *био сам говорио*), и то йе прошлост одавна, или **давнашња прошлост**.

Кад ли се, без обзира на трајање, хоће нека радња показати просто као прошаста у онај мах кад се о њој говори, као **садашња прошлост**, онда се узима време прошло (перфекат), управо реченица састављена из садашњег времена глагола бити (сам, си, итд.) и прошастог придева потребнога глагола. Глагол бити као спона може се изоставити.

Ово тумачење обадва ова сложена прошла времена, на коме смо се сад зауставили одступивши у свему од онога у досадашњим издањима ове књиге, потврђује се и кад се састав њихов с етимолошке стране разложи. Ту се просто гради реченица, у којој йе глагол бити спона, а прошаста глаголски придев прави прирок. Спона бити показује и ту, као и у свима реченицама именскога прирока, време, у које се збива оно што се прошастим глаголским придевом просто приписује подмету као адјективно прошасто својство онога што се казује глаголом од којега йе тај придев. Отуда йе са свим правилно наше називање **садашње прошлости**, прошастог у онај мах кад се говори (**Йа сам говорио**), и давнашње прошлости, прошастог одавно (**Йа бейах говорио**. **Йа сам био говорио**). Пример: **Сад сам говорио**, а *тада говорио бейах* — антитезом сад и тада такође посведочава ово тумачење. Оба та времена, дакле, нису по граматичкој анализи ништа друго него реченице с именским прироком. Наше мисли подупиру се примерима, у којима се исти прошаста глаголски придев употребљује изван прирока као додаток подмету или предмету, нпр. *Остарела майка. — А човйек умире изнемогао. — Агара метне својега сина, од жеђе изнемоглога, под йедно дрво. —* Тако исто долази тај облик у именскоме прироку као именски део уз глагол за прирок недовољан, нпр.: *Ко чујаше, нечуо се чини. — Па ко виђе, чини с'невидио.*"

Ево йош йеднога примђра, "**Када будете дошли на желђзничку станицу, прво провђрите йе ли воз *стигао***". Овдђ се тзв. перфект не користи ни за прошлост, ни за садашњост, него за

будућност, односно за навођење **стања у будућности**. Наши језикословци бише и даље рекли да је ово прошло глаголско врће, и да је његова употреба за будућност "правилна", иако се то коси са здравим разумом.

Основно значење придјвскога садашње-прошлого врћемена у србском језику за **свршене** глаголе је **стање** у садашњости или у прошлости (о несвршених нећемо овдѣ, они су свѣт за себе). Уколико у исказу нема ближе врћеменске одреднице, стање важи у садашњости, што је његово основно и у њеном одсуству подразумѣвано значење. Уколико се жели исказати стање у прошлости, потрѣбно је у исказу навести врћеменску одредницу којом се стање из садашњости помѣра у прошлост.

Све то ћу сада показати на још једном примѣру, али мало дужем. Замислите да ве телефоном позове ваш друг Стево и током разговора каже: "*Зорана су ударила кола*", гдѣ је Зоран ваш заједнички пријатељ. Ви бисте се, наравно, уплашили за Зоранов живот, и питали бисте прво је ли жив, и у каквом је стању, страхујући за њега. Узрок нашега узбуђења и страха за Зоранов живот је употреба садашње-прошлого врћемена уз непостояње врћеменске одреднице у исказу, те ви подразумѣвате да стање "ударености и послѣдичних поврѣђености и опасности по живот" важи у садашњости.

Али, шта би било када би ви Стево само рекао "*Зорана су прѣ три мѣсеца ударила кола*"? У овом случају у исказу постоји врћеменска одредница, помоћу које ви закључујете да стање опасности по Зоранов живот сада највѣроватније не постоји, те ве самим тим овакав исказ не би тако узрујао.

Размотримо и трећи случај, Стево ви током разговора телефоном вели "*Зорана су била ударила кола*", или ређе, "*Зорана бѣху ударила кола*". Иако овдѣ нема никакве врћеменске одреднице, ви се вѣроватно, чувши рѣченицу, не бисте уплашили за живот Зорана, јер употребу "давнога прошлого врћемена" (на страном језику, плус-квам-перфект) ви (исправно) доживљавате као знак да стање "ударености, односно њених послѣдица поврѣђености и опасности по живот" не важи у садашњости него је само важило у неком тренутку или раздобљу у прошлости.

Основно значење **давнога прошлого** врћемена **свршених** глагола у србском језику је важење стања у прошлости али не и у садашњости (од туда "давно"). Друго значење је "важење стања у тренутку одигравања друге прошле радње", на примѣр "*Он се нѣје био оженио када је почео радити у заводу*". У говорима гдѣ су у употреби оба облика давнога прошлого врћемена ("*он бѣше дошао*" и "*он је био дошао*"), првим обликом се означава доживљеност, а другим недоживљеност.

Ево још једнога прѣгледнога примѣра, са упоредним поређењем изворних значења двају придјвских прошлих врћемена, али и аориста и имперфекта, на примѣру свршенога глагола "поломити":

"*Радивоје је поломио ногу.*", - Нагласак је на **стању**, односно **послѣдици радње**, а не на самој радњи. Пошто нема никакве врћеменске одреднице, ово значи да је Радивоју нога у тренутку говора поломљена. Што значи да стање поломљености важи у садашњости.

"*Радивоје је био поломио ногу.*" - Рекло би се "Било па прошло", стање поломљености је важило у прошлости, али у садашњости не важи. Радивоју је нога сада зарасла, односно више нѣје поломљена.

"*Радивоје поломи ногу.*" - Радња у прошлости, коју је говорник на неки начин доживѣо. Нагласак је овдѣ на самој **радњи**, док је стање поломљености неважно. Због тога се из исказа

не може закључити је ли му нога сада сломљена или нђе.

"Радивоје **поломиаше** ногу", или у говорима јужне Србије "Радивоје **поломеше** ногу" - Нагласак је овдџ искључиво на **радњи**, а не на стању (поломљености). Али, у овом случају свршена глагола, ради се о доживљавању **радњи више пута поновљеној** у прошлости. Овакви облици, имперфекти свршених глагола, се могу чути у говорима јужне Србије (лично чујам на десетине таквих), и понегдџ у Црној Гори.

Још остајем дужан објаснити због чега тзв. "перфект" називам **придџвским** врџменом. Његово порџкло и састав јесу придџвски, твори се од придџва и значење му је придџвско, јер служи описати **стање** нечега.

На почетку одџља наведох примџр "Наша језичка наука **је пропала**", гдџ се јасно види двојство глаголскога врџмена и описа нечега (за шта служе придџви). Ту се рџч "**пропала**" може тумачити и као придџв и као глагол. Чак можемо окренути рџченицу тако да се придџв нађе у косом падежу, па рецимо можемо добити "У нашој **пропалој** језичкој науци..."

Такође, придџвско прошло врџме се не мџња наставцима по лицама, као што се мџњају права глаголска врџмена (садашње врџме, аорист и имперфект, рецимо "Ја **нађох**, ти **нађе**, он/она **нађе**, ми **нађосмо**, ви **нађосте**, они/оне **нађоше**"), него се њим супротно мџња по роду ("Ја сам **дошао/дошла**, ти си **дошао/дошла**, он/она **је дошао/дошла**, ми **смо дошли/дошле**, ви **сте дошли/дошле**, они/оне **су дошли/дошле**"), што је исто као што се мџњају сви други придџви (рецимо "Ја сам **глуп/глупа**, ти си **глуп/глупа**, он/она **је глуп/глупа**, ми **смо глупи/глупе**, ви **сте глупи/глупе**, они/оне **су глупи/глупе**").

Ево неколиких од многих примџра садашње-прошлога врџмена у остварењу „Лудих година“, то јест „Жикине династије“, који с прошлошћу немају никакве везе. Односно, односе се **искључиво** на стање у садашњости.

- "Милане, пусти дете, видиш да се **заморило**."

- "Шта сте **навалили** на мене?"

- "Децо, **добили** сте новог другара Мишу."

- "Ионако ми је грло нешто **зарибало**..."

"Милане, **стигла** је физиотерапеуткиња."

"Па ви сте **полудели**!"

За крај одџља ми остаје још само објаснити зависност појма доживљености и употребе прошлих глаголских врџмена. У србском језику (као и у бугарском и у македонском језицима) се аорист и имперфект првенствено користе за изражавање **доживљених радњи** из прошлости (или оних које се желе прџдставити као доживљене, што је често у књижевности), док се придџвско прошло врџме изворно трџба користити за **исказивање чињеница** (односно **стања** оставшних послџ радње извршене у прошлости), или за описивање **недоживљених радњи**. То је природно, јер ако човџк доживи радњу, очекивано је да ће је описивати глаголским врџменом које нагласак ставља на саму радњу (аористом или имперфектом), док је такође природно да ће говорник не доживџвши радњу али видџвши стање остало послџ ње у исказу користити одговарајуће придџвско прошло врџме које служи навођењу **стања**, односно **послџдице радње**.

Два проста примџра написаног: "Кућа **изгоре**" и "Човџк **побџсне**", има смисла рећи само очевидац самих радњи "изгорења" и "побџшњења", док би насупрот томе човџк који је закаснио и видџо само остатке изгореле куће могао рећи једино "Кућа **је изгорела**". Јер чину горења нђе присуствовао. Слично томе за "Човџк **је побџснео**".

За край одѣлка дајем лѣп примѣр како се у народном говору, и то коришћеном у службене сврхе, употрѣбом пригоднога глаголскога врѣмена разликује доживљено од недоживљенога. Ово је исѣчак из службенога извѣштаја кнеза Ягодинскога **Аранђела Милосављевића** послатога 1822. године **Књазу Милошу Обреновићу**. Молим обратити пажњу како се све што се догађа у Ягодини наводи аористом и имперфектом (јер је доживљено), док се све што се сбива у Ћуприји наводи придѣвским садашње-прошлим врѣменом (јер нѣје доживљено извѣштачем).

Високо милостиви господару

Господару здравствуйте

*Я ваш покорни слуга не пропуштам вама покорно јавити како ономад **дођоше** 8 Арнаута из Голак ишту да иду у Београд. Я им **потражи(х)** тескеру нису имали **врати(х)** ги натраг. Они **отишли** у Ћуприји **казали** ћуприском войводе и бинбаше како смо иј **вратили** натраг зашто **нису имали** тескеру. Ондак **дали** им тескеру войвода и бинбаша ћуприски јучер па **дођоше** код ягодинског войводе и он **искаше** ди и пусти, я не **дадо(х)** но их па натраг **врати(с)мо**.*

Сотим остайем и јесам ваш покорни слуга

03. Употрѣба аориста у данашњем народном говору

У обичном, разговорном језику Београда аорист се још увѣк може чути, али не тако често, с прилично суженом употрѣбом. Очито је да званичан језик јавних гласила (у којем аориста или нема уопште или је врло, врло рѣдак) заједно са школством и службеном употрѣбом језика има великога утицаја и на разговорни језик, којим се употрѣба аориста обезхрабрује и он потискује из употрѣбе.

Занимљиво је питање, како данас аорист стоји у унутрашњости Србије, а нарочито у селских срѣдинах. Не трѣbate ићи далеко од "круга двойке" да бисте примѣтили како учестаност аориста значајно и брзо расте. Старосѣделачко ("сеоско") становништво данашњих београдских приградских насеља Железника, Сремчице и Велике Моштанице аорист користи значајно чешће од становника општина Стари Град или Врачар. По селак барайевске, сопотске или младеновачке општине аорист је значајно учесталији и обичнији у разговорном језику него што је у београдском говору, нарочито у говору старијих људи.

Иначе, имам разлога сматрати да раније стање употрѣбе аориста у самом Београду нѣје прѣвише одступало од стања у његовој околини. Наиме, познајем особу рођену 1932. године у Београду, са завршеном срѣдњом школом, која је читав свой вѣк провела у срѣдишту града (никада нѣје живѣла ван Београда, па чак ни ван срѣдишта града). И она дан-данас редовно користи аорист, не само за догађаје који су се управо догодили (попут "**паде нешто**"), него и при казивању својих доживљаја из давне прошлости. Ни њен примѣр нѣје усамљен.

По селак окол Крагујевца, Кнића или Горњега Милановца аорист је сасвим обично глаголско врѣме, са далеко већом учестаношћу него што је у београдском говору. У подручних селак има дѣце прѣдшколскога узраста која аорист користе скоро колико и државном политиком повлашћени перфект. Већ у Крагујевцу примѣтих да се аорист користи нешто ређе него ли у околних селак, нарочито у говору образованијега слоја становништва.

Као потврду овога навешћу наводе из дѣла **Игрутина Стевовића** "Шумадијски говор у Грузи с особитим освртом на акценте" , издатага 1969. године, о стању аориста и имперфекта у грузанском крају.

"Аорист се чува у овом говору, и никако се не може говорити о његовом губљењу, па ни ограничавању његове употребе. Шта више његова је употреба врло разноврсна и особита да га ту не могу заступити друга времена. Он је тако чест у говору колико и презент, како перфективни тако и имперфективни, како у причању тако и у јављању, обавештавању. ... Имперфект се употребљава како у причању о догађајима у прошлости тако и у јављању о ономе што је виђено, доживљено. Као и аорист, овај облик има тако развијену употребу да се не може говорити не само о његовом губљењу већ ни о његовом ограничењу."

У врањском говору, како у говору самога града тако и по околних селаша аорист је веома заступљен (имперфект такође), до мјере да је вјероватно најкоришћеније прошло глаголско врјеме у разговорном језику. Слично стање је и у других мјестима Јужне Србије, на примјер у Лесковцу. Морам напоменути да је и у Врању примјетна разлика учестаности аориста (и имперфекта) међу мање и више образованима. Мање образовани га и тамо користе чешће.

Уопштено говорећи, у читавој Србији је примјетан исти образац: у свакој градској сръдини је учестаност аориста мања него ли у оближњих селаша, и у свакој сръдини понаособ је аорист чешћи међу необразованима него ли међу образованим слојем становништва. У свакој сръдини је такође примјетно да је аорист чешћи међу старијим него међу млађим (што јасно говори да је на путу нестанка). Важно је напоменути да и међу становницима исте сеоске сръдине и истога годишта постоје разлике у учестаности аориста. Они који имају више завршене школе и/или раде у граду у просјку га мање користе од осталих.

Без икакве сумње, свуда гдѣ се аорист користи, користи се првенствено за доживљене радње у прошлости. У областима са данас суженом употребом аориста (попут Београда, и вјероватно Војводине) он се користи углавном за (доживљене) догађаје који су се догодили непосредно прѣ тренутка рѣчи (на примјер догађај којему присуствовах, дѣте сръдњошколска узраста у трамвају узвикну "Ујезде ме нешто!", вјероватно оса или слично). Док се у крајевима с чешћом употребом аориста, он користи у изворном неокрњеном значењу, за доживљене догађаје, без обзира колико је врјмена протекло од њих. Тако моя мати (иначе родом из области Горње Грузе у Шумадији) редовно казиваше своје доживљаје из дѣтињства и младости користећи аористе (и понеки имперфект).

04. Стање аориста у говорима хрватскога језика

За разлику од србских нарѣчја, у хрватским говорима је аорист далеко мање заступљен, док их у многих говорима уопште нема (нпр. кайкавски), или се налазе само у рѣтким траговима (чакавски). Ево шта успѣх наћи о том у радовима разних хрватских језикословаца:

Др. **Мате Храсте** у свом дѣлу "Особине говора Шолте, Чиова, Дрвеника и сусѣдне обале" кратко наводи "На џѣлом овом подручју не чују се имперфект, аорист ни глаг. прилог прошли." Наведена мјеста се налазе у непосредној околини Сплита. У раду "Говор острва Корчуле" М.

Московљевића налазимо "Аорист и имперфект. Ова времена се ретко употребљавају, имперфект само у песмама, а аорист и у обичном говору, нпр. поздравџи, узеше, вазеше, дадоше, ста, и др."

Мийо Лончарић у раду "Кайкавско наречје" наводи "Несложена су се претеритална времена (аорист и имперфект) изгубила. У 16. столећу аорист је још постојао, барем у дијелу говора док се имперфект употребљавао само још у књижевном језику." Док у раду "Бедњански говор" (вараждински крај) **Јосип Једвај** пише "У бедњанском говору нема имперфекта, аориста, плусквамперфекта...". Слично томе, **Антун Шојат** у раду "Кайкавски икавци крај Сутле" кратко наводи "Аорист, имперфект, и партицип на (в)ши нестали су из говора кайкавских икаваца, како је то у свим кайкавским говорима". **Стијепко Тежак** у своме "Докле је кай продро на чакавско подручје" наводи особину "Нестанак аориста, имперфекта, и прошлога глаголског прилога", говорећи о заједничких особинах кайкавских и чакавских говора.

За аорист у чакавских говорима **Божидар Финка** у своме раду "Чакавско наречје" наводи "Чува се само понегдџи, и то облички врло редуциран, нпр. рече, испече, и сл." и "Имперфект, само у траговима (бијаше)".

Петар Шимуновић у "Чакавщина средњодалматинских отока" пише "Облици аориста такођер (попут имперфекта) су рийетки у данашњем говору. Ни он, као ни имперфект, није више жива категорија, већ се јавља само у реликтима..."

На жалост, немам приступа опширним радовима о говорима Славоније, копненога дјела Далмације, Дубровника, нити Западне Херцеговине и других крајева гдџи живи хрватско становништво у БиХ. Али, на страници о штокавском наречју хрватске енциклопедије најбоље понешто за штокавске хрватске говоре. Ту се за славонске говоре каже да у њих аорист постоји али да је „риједак“, за дубровачко подручје пише да „аориста и имперфекта углавном нема“. За западно штокавско наречје (Западна Херцеговина, дјело срџдишње и западне Босне око Јајца, Травника и Зенице, Далматинска Загора и дјело обале око Опузена, Метковића и Омиша) пише да је „имперфект рийедак, аорист чест“. Ово је уједно једино хрватско наречје са значајном употребом аориста.

Као што је и очекивано, видимо да је аорист чешћи на хрватском истоку него ли на хрватском западу. Без обзира на то, нема сумње да је аорист и раније (прџ 1945.) био далеко мање заступљен у хрватских говорима него ли у србских.

За разлику од Срба, гдџи је аорист далеко чешћи међу необразованима и обичним свџтом уопште, хрватски књижевници су знатно чешће користили аористе и имперфекте него ли сам народ. Тако је аорист изузетно чест у дјелима познатог хрватскога писца **Аугуста Шеное** (1838-1881), иако је дотично глаголско врџме у говору његовога мџста живљења, Загреба, било готово непостојеће. У њега и сами ликови из његових дјела често користе аористе у говору. Слично је и у дјелима Ивана Мажуранића и других хрватских писаца. Очито и у Хрвата више образовања са собом повлачи боље познавање сопственога језика а нарочито већу граматичку писменост (и у 19. и у 20. вџку али и данас), што је природно и разумљиво. Док данас у Срба, као што је опште познато, важи супротно, **више школе значи мању граматичку писменост** и слабије познавање сопственога језика, бар што се глаголских врџмена тиче. Што је можда у супротности са здравим разумом, али је у савршеном складу са дубоко укорџњеном идеологијом комунизма.

05. Стање аориста у македонском и бугарском језицих

Аорист је основно прошло глаголско врѐме у језицих оба наша словенска јужна и југоисточна сусѐда, и при том се његово значење највећим дѐлом поклапа са значењем у нашем језику (барем какав је био до 1945). Рекао бих да је учестаност његове употребе у оба језика чак изразитија него што то бѐше случај у Срба у 19. и почетком 20. вѐка. Као што је случај и у нашем језику, аорист (и имперфект) се првенствено користе за доживљене радње у прошлости. Оно што наши језикословци називају "перфектом", се у бугарском језику назива "садашње-прошлим" врѐменом, и његова основна намѐна (као и у нашем језику до 1945) је означавати стање у садашњости или прошлости, или недоживљену радњу.

Важно је напоменути да у македонском језику, за разлику од српскохрватскога, нѐће било покушаја прогона аориста нити ограничења његове употребе. Док је с једне стране, у данашњем србском језику употреба аориста недопустива у званичном језику или у новинарству, ни у бугарском ни у македонском такве појаве нема, те су наслови попут "Изгоре кућа" или "Сусретоше се прѐдсѐдник овај и прѐдсѐдник онај" сасвим редовни и уобичајени.

Овдѐ ћу укратко навести какво је стање аориста у других словенских језицих. Словеначки језик нема од давно ни аориста ни имперфекта, изузев ограничене употребе у словеначком нарѐчју које се говори прѐко границе, у дѐлу Италије. Међу сѐвернима Словенима (западни и источни), аорист и/или имперфект постоји једино у језику Лужичких Срба (они себе не називају "Срби" него "Серби", па се и ја тога држим, у знак поштовања). Штавише, аорист (и имперфект) су **основна прошла глаголска врѐмена у језику Лужичких Србов**, баш као што је и у нас с аористом био случај до 1945. године и долазка на власт комунистичке партије на челу с Јосипом Брозом. Данас нийедан други сѐверно-словенски језик нема ни аориста нити имперфекта, иако су их некада имали. У руском језику аорист се не користи још од срѐдњега вѐка, али га данас чува и нѐгује Руска Православна Црква. Тако се по храмовима могу видѐти надписи с аористом, а чест је и у црквених књигах, које су доступне широку кругу читалаца. Тако се у врѐме Васкрса и ван храмова могу видѐти огромни надписи с аористом "Христос воскрес".

06. Аорист у народних пѐсмах из деветнадестог вѐка

Од самих почетака писмености у Срба, аорист је кроз нашу повѐст најчешће и незамѐнљиво прошло глаголско врѐме. Примѐре из раније књижевности нећу наводити, јер се лако могу наћи у штиву, али ћу се овдѐ осврнути на стање аориста у деветнадестом вѐку, у врѐмену настанка саврѐмене србске државе. Јер је оно због мале врѐменске удаљености најпогодније за поређење са стањем у садашњици.

Како бих утврдио учестаност аориста у народних пѐсмах из деветнадестог вѐка, из збирке народних пѐсама издате Вуком Караѐићем (из књиг треће и четврте, јуначких пѐсама срѐдњих врѐмен и новиих врѐмен) насумично одабрах петнаест их, и прѐбројих све употребе прошлих глаголских врѐмен. Нађох их укупно 1993. Од тога одпада на:

Прошло свршено врѐме илити аорист	1254,	62.92%
придѐвско садашње-прошло врѐме илити перфект	637,	31.96%
Прошло несвршено врѐме илити имперфект	83,	4.16%

Као што видимо, аорист је у народних пѣсмах далеко најзаступљеније врѣме, има га у просѣку готово двоструко више него ли данас обавезнога "перфекта". На примѣр, у познатој пѣсми "Почетак буне против дахия" аорист се појављује 174 пута, док на употребу "перфекта" налазимо у 45 примѣра. До душе, учестаност прошлих врѣмен је прилично неуредна, од прѣгледаних петнаест, у четири је придѣвско прошло-садашње врѣме чешће од аориста.

Такође, садашње врѣме је веома заступљено, али његова учестаност нѣје праћена. У вези с тим морам напоменути да је због честе немогућности разликовања аориста од садашњег врѣмена у трећем лицу једине аорист прилично подцѣњен односно оштећен (у говору се њих двоје разликују по нагласку, али се у нашем језику нагласци не записују, па с тога настају овакве нејасноће и недоречености). Јер овакви двосмислени примѣри нѣсу узимани у обзир, односно не бѣху убрајани у аористе него су занемаривани. То утицаше да учестаност аориста у овом истраживању буде мања него што је иначе.

Ево неколиких примѣра гдѣ се не може поуздано утврдити ради ли се о аористу или о садашњем врѣмену:

"он **обуче** свилу и кадифу"
 "ту му **дође** Поцерац Милошу"
 "**опази** га Лазаревић Лука"

Такође, морам напоменути да се у известном броју нађених примѣра такозвани "перфект" не користи у смислу прошлога врѣмена, него у својем основном, придѣвском значењу, за клетве, заклетве, и слично, гдѣ се аорист не може користити. Ево примѣра:

"ко издао, издало га љето"
 "бийело му жито не родило"
 "стара њега майка не виђела"
 "њим се мила сестра не заклела!"

Овакви примѣри јесу урачунати у укупан постотак употребе придѣвскога прошло-садашњег врѣмена.

07. Употреба аориста у србском језику до 1945. године

И од настанка саврѣмене србске државе у 19. вѣку аорист је све до 1945. године био несумњиво најчешће прошло глаголско врѣме са свршенима глаголима у народном говору на подручју Србије, јужно од Саве и Дунава, у Црној Гори и Херцеговини такође. За србске говоре у Войводини, Босни и Хрватској не знам је ли био најчешће прошло врѣме, мада га је и тамо свакако било. Све у свем, прѣ долазка Броза на власт аорист је био чест у већини србских нарѣчја, док је у осталих био заступљен бар у некој мѣри (нѣсам успѣо пронаћи податке нити за једно србско нарѣчје да је у њем аорист био изгубљен).

Такође, аорист је имао своје мѣсто и у званичној и у јавној употреби. Редовно се среће у разних службених списах, рецимо у ратних извештајих, упоредо са придѣвским садашње-прошлим врѣменом.

Ево примѣра из званичнога борбенога извѣштая из србско-турскога рата 1878. године.

"Било је већ свануло, а борба се код заглазећих одељења још не **отпоче**; међу тим магла на врх Балкана, као обично густа, **сакриваше** и једне и друге трупе. Тачно у 7 и 1/2 **чу** се прва пушка на десном крилу, и одмах се **осу** ватра на левој страни уз бойни усклик свију трупа... и чим су топови нови положай заузеле и 8 метака избацили, **захори** се "ура" и са свију страна **беше** произведен јуриш који Турци не **дочекаше**, већ низ брдо у противном правцу а ка Белграцику **нагоше** колико их ноге **ношаху**." Као што видимо, у кратком изводу се могу видѣти сва четири прошла врѣмена нашега језика. А не само једно.

Ево дѣла из Објаве **Књаза Милана Обреновића** србском народу од 10. августа 1878-е године, поводом завршетка рата са Турском. Службеније употребе аориста од ове не може бити.

"Ма да се ви још не **бесте ни одморили** од тешке неравне борбе, коју први пут **водисмо**, у савезу с нашом црногорском браћом, против велике отоманске царевине; ма да се још не **бесте ни опоравили** од големих жртава, које тада **поднесмо**, - ви се ипак **одазвасте** позиву свога владаоца, као достојни потомци својих славних предака.

Борећи се и против непријатеља, оружјем свагда, а бројем често надмоћнијег, и против љуте зиме која тада **владаше**, ви **осваясте** јаке градове и непроходне кланце, које непријатељ **беше посео**. Више хиљада непријатељских војника **падоше** у наше руке..."

Као што видимо, ни Књаз (касније Краљ) Милан Обреновић се није устезао од употребе свих некумровачких прошлих врѣмена, у горњем примѣру можемо видѣти како аорист, тако и имперфект и давно прошло врѣме.

Исто тако је и войвода **Степа Степановић**, иначе рођен у Кумодражу, сада београдском насељу, често користио аорист у службеној прѣписци. Ево примѣра из његовога ратнога извѣштая: "Држање војника у овој борби може се рећи да је било сјајно, јер кроз унакрсну ватру на чистини, без икаквог заклона, **показаше** дивну издржљивост." Или "...а ја **продужих** према бојници одакле су густе ройеви наших трупа узмицали назад."

Имах прилике погледати старе бројеве дневних новина "Политике", из 1912. и 1913. године. Први утисак је да придѣвско садашње-прошло врѣме прѣовлађује (у данашњих новинах се само оно може наћи), нарочито у чланцих с вѣстима писаних у самом уредништву (што и не чуди много, јер се најчешће ради о недоживљених догађајих). Али се такође може наћи и аорист. На примѣр "... Доцкан увече лопов је ушао у стан Томе Поповића, али га он **примети** и **нада** дреку. Лопов је побегао.". У прѣдходном примѣру имамо два "перфекта" и два аориста.

Аорист се нарочито често појављује у чланцих писаних извѣштачима, са лица мѣста. Шта више, постојање или непостојање аориста у чланку је обично најбољи начин да се утврди, је ли чланак писан самим очевидцем или учесником, или је писан неочевидцем, далеко од мѣста догађаја (у уредништву "Политике" у Београду). Ево примѣра из Качаника, од 21. октобра 1912, од извѣштача Политике са ратишта Првога Балканскога рата против Турске. "Представници турске власти **саопитише** нам да су се сви Арнаути предали, и наявише, да се покоравају српској војсци и постају поданици краља Петра." Или "Арнаутске пушке **престадоше** за један тренут. После неколико минута опет **осуше** плотун. Наша артиљерија **осу** пуну ватру." Уз то, када сами извѣштачи са бојишта говоре о догађајих којим нѣсу присуствовали, него о којих су их други извѣстили, онда пишу искључиво одговарајућим, придѣвским садашње-прошлим врѣменом.

Ево таквога примѣра: "**Рекоше** ми да су се у те куће **били затворили** Арнаути, који су **сипали**

танад као град на српске трупе. Йедна чета комита **опколила** их ње, **успузала** се до прозора и **почела...** "

Као што видимо на основу неколиких примѣра, људи су и тада имали савршен осѣћај за значење прошлих глаголских врѣмена.

Такође, у тадашњој "Политици" се аористи врло често користе у вицевах (койи су често били објављивани), и наравно у књижевних дѣлах која су била објављивана у наставцих.

Слика и прилика употрѣбе аориста у народном говору прѣдбродовске Србије се може видѣти у филму "*Марш на Дрину*" из 1964. године, у којем наши војници, како сељаци тако и варошани, па и поједини официри на челу с ђенералом Степом, у значајној мѣри користе аорист за описивање доживљених догађаја (без обзира на врѣменску удаљеност). Тако имамо примѣр необразована војника-варошанина Јанађија, у којег ње учестаност аориста чак **51.16%** (22 од 43), и майора Курсулу с **34.15%** (14 од 41). То ње управо онакво стање какво се и данас (2018) може чути међу нашим најстаријима сународницима, рођенима 1930- и неке године, прѣ свега међу онима што живе на селу. С друге стране су у филму београдска господа банкарѣ приказани као првенствени употрѣбителѣ придѣвскога садашње-прошлого врѣмена, мада се и њим омачињаше по койи аорист, али ограничен само за догађаје непосредно прѣд тренутком говора. Исто тако два официра уопште не користе аорист (пуковник, 0 од 13) и подпоручник-професор (0 од 9). Као што видимо, и у овом филму ње осѣтан комунистички образац: више образовања – мање аориста, какав су редителѣ филма покушали смѣстити и у оквир 1914 године.

У филму се появљују и неколике псовке, међу њими и "*Дрино, *бем ти...*" што потврђује закључак да ње од побѣде комунизма аорист дозвољен само тамо гдѣ ње дозвољена псовка.

За край сматрам битним споменути употрѣбу аориста у дѣлу "*Исторѣ Срба*" **Владимира Ђоровића**, познатога србскога историчара и академика између двају свѣтских ратова. У овом дѣлу, койе бѣше прѣдато издавачу марта 1941 (несрећни Ђоровић гине већ слѣдећега мѣсеца, покушавајући побѣћи из тек поробљене Југославије), аорист нѣје најчешће коришћено прошло глаголско врѣме, али ње у одређеној мѣри ипак присутан. До душе, употрѣба аориста се у исторѣском дѣлу и не очекује, обзиром да ње он у основи намѣњен навођењу доживљених догађаја. Данас ње користити аорист у озбиљном научном раду незамисливо.

Ево примѣра из трећега дѣла: "*Кад Турци **почеше** прелазити Мораву на источној страни, а кад на западу **сломише** њуначки отпор на Равњу и Засавици и **ударѣше** на Шабац... Карађорђе се **решѣ** напустити земљу.*"

Мой закључак ње да до почетка Другога свѣтскога рата у Србији аорист нѣје био прогањан нити непожељан, нити ње постојала политика сузбијања или ограничавања његовога коришћења у званичној и јавној употрѣби. Томе свѣдочи и послѣдње дѣло Владимира Ђоровића, довршено прѣд сам почетак рата. Без обзира што су се појединци попут Александра Белића из политичких разлога залагали за ограничење употрѣбе аориста, ради приближавања говора Срба говору велике већине хрватскога народа.

08. Однос према употрѣби аориста у саврѣменом србском њезику

Навешћу примѣр койи најбоље одсликава неповољан утицај образовања на употрѣбу аориста и имперфекта. Брат и сестра, рођени касних педесетих година двадесетого вѣка у околини

Подгорице, и одрасли у истом дому окруженом катунским камењарем су савршени за поређење учесталости употребе аориста. Брат има завршену срџдњу школу, сада живи у Подгорици и ради у државном прџдузећу. Док његова млађа сестра има тек четири разреда завршена, и живи са својом породицом у селској срџдини, у непосредној близини дома гдџ је рођена. Сестра и данас користи аорист (и имперфект) врло често и неспутано, у толикој мџри да је он у њеном говору вџроватно најчешће прошло глаголско врџме. С друге стране, њен рођени брат аорист користи знатно ређе (некада могу проћи часови разговора с њим а да не употреби ниједан), а имперфект готово никада. И када их користи, то је обично само када се опусти или попије "коју чашицу". Пошто су обое одрасли у истом дому, утицај срџдине у којој су рођени на учесталост употребе аориста је искључен. Очито је да разлика у учестаности аориста (и самим тим, у осџћају значења прошлих глаголских врџмена) потиче од других чинилаца, међу којима на првом мџсту сматрам утицај школовања. Сличних примџра овоме има још.

Такође, морам навести још једну врло битну појаву, појаву **устезања од употребе аориста** (и имперфекта, тамо гдџ га има), односно **стида од његове употребе**, у приликама када људи разговарају с непознатима или образованијима особама. Појава је нарочито примџтна међу становницима селских срџдина и других срџдина с чешћом употребом аориста. Када се таква особа (која иначе врло често користи аорист) нађе у (неопуштеном) разговору с непознатом особом, а нарочито ако је прилика званична или службена (рецимо разговор с лџкарем, службеником у општини, пошти, школи и слично), аорист обично потпуно нестaje из говора. Особа несвџстно тежи оставити што бољи утисак на саговорника и при том мџња свој језик, избацујући поједине саставне дџлове својега говора за које подсвџстно осџћа да су у нашем друштву непожељни и знак "нижега образовања", "неписмености" и "неваспитања". У таквих приликама међу првима из говора испада аорист, чему више пут присуствовах. Имах прилике од госпође из Врања чути да је употреба аориста "неваспитана" и "некултурна". Госпођа иначе у обичном говору изузетно често користи како аорист тако и имперфект, а и давно прошло врџме ("*он бџше дошао*"). Имах прилике у Врању видџти случај када дџд (такође редован користник аориста) своју унуку прџдшколска узраста учи не користити аорист у говору како би говорила "образованије" и "културније".

Навешћу још један, врло значајан примџр односа према аористу, из мојега личнога искуства. Прџ неколиких година (чини ми се око 2012.) при писању упутства производа прџдузећа у којем радим, у опису производа употребих аорист, више се не сџћам који бџше. Угледавши "недопустиво глаголско врџме" у мојем писанију, мој пословођа се запрепасти. Настадоше мучни тренуци, пословођа се због ове моје "дрзкости" разјари на мене, говораше ми "*какво је то понашање, како се усуђујем написати тако нешто, шта би људи помислили о нашем прџдузећу да то виде*", и томе слично. Укратко, пословођа се понашаше као да сам у упутству употребио псовку а не најчешће глаголско врџме у Срба од настанка до 1945.

Важно је напоменути да и пословођа, иначе рођени Београђанин, нерџтко и сам користи аорист у слободном говору са људима у прџдузећу, готово свакодневно га чујем. Али, као што видимо, необавезан и разговорни језик је једно, а писани и званични је нешто сасвим друго. Наравно, аорист би избачен из упутства и замџњен придџвским прошлим врџменом а ја се некако провукох без даље казне, само уз упозорење да убудуће тако нешто не чиним.

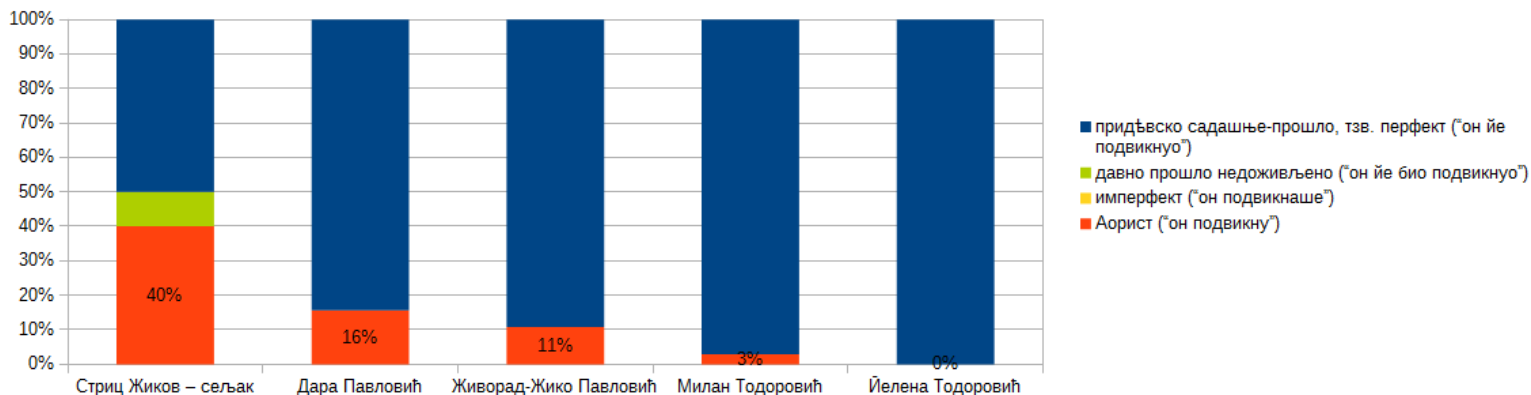
У прџводах цртаних филмова (које силом прилика свакодневно морам слушати, пошто имам двоје мале дџце прџдшколска узраста) до скоро никада нџсам био чуо аорист. А онда одједном, прџ неки дан, учини ми се да га чујем у наставку "*Сунђер Боба*"! Прво помислих да сањам или да ми се привиђа, па онда мало више начуљих уши и обратих пажњу, и стварно, чујаше се аорист с ТВ-а! Отрчах до собе погледати какво је то чудо, и имах шта видџти!

Главне йунаке серијала Сунђер Боба и Патрика, одлутавше далеко од својега града Коралова, бѣху заробили полусељаци-полудивљаци и притом зликовци чудовиштна изледа. Вилами и другими сељачкими оруђи их гураху на саслушање прѣд својега сеоскога старешину, бабу-вѣштицу Живку. Али, од свега овога ње најзанимљивији њезик нашега прѣвода. Док Сунђер Боб, Патрик, остала дружина и сви раније появивши се ликови увѣк говораху без аориста, чистим брозовским кругодвойчанским новогвором и с београдским нагласком, дивљаци из села се гађају с падежима, користе недозвољене личне замѣнице ("...да **ви** кажем..."), користе аорист ("**утекоше**", и многи други) и при том говоре нагласком личећим на наше косовско-ресавско нарѣчје и говоре јужноморавских крајева, опонашајући говор остварења "Село гори а баба се чешља", што се види по обраћању Сунђер Бобу и Патрику с „*Бобашине*“ и „*Патрашине*“. Очито ње да су дивљаке-наказе прѣводиоци прѣдставили као сељаке из моравске Србије, што ње до сада најгори мноме уочен примѣр излагања порузи и ниподаштавања људи на основу говора и мѣста живљења и уједно сатанизовања употребе аориста. Поистовећивати злочинство и наказан изглед с аористом и говором србских сељака ње крайње неприхватљиво и за сваку осуду. На жалост, овакав примѣр, иако прѣтѣран, савршено показује какав однос влада у нашој земљи према аористу од побѣде комунизма па до данас. И уопште према србском сељаку и становнику унутрашњости.

И слѣдећи примѣр показује докле доводи садашња политика прогона аориста из њезика. Иако мой отац у слободном говору коришћаше аорист, мада не прѣвише често (у младости га ње користио далеко више), ни по коју цѣну га послѣдњих година не жељаше употребити у писаној рѣчи. Прѣ десетак година тако он записиваше бѣлежке о давних доживљајих из својега роднога села (неким од њих ње и сам присуствовао), али ни по коју цѣну у својих писанијих нѣје хтѣо употребити нити њедан аорист! Мѣсецима се убѣђивах с њим, али узалуд. За њега ње употреба аориста у писаној рѣчи "некултурна" и "неписмена", нешто попут псовке (псовке се често говоре, али врло редко пишу). Сѣћам се како ми њедном махаше књигом њезикословца Павла Ивића, и своје ставове о недопустивости аориста подкрепљиваше чињеницом да га ни он нѣје био користио, рекавши нешто попут "*Када би било писмено користити аорист, Ивић би га био користио*". Иначе, мой отац ње рођен и одрастао у области Старе Црне Горе, гдѣ су и аорист и имперфект веома чести и незамѣнљиви дѣо народнога говора, с јасном разликом у значењу наспрам (презент-)перфекта.

За край поглавља остављам осврт на употребу аориста у првих пет наставака „Лудих година“, познатијих као „Жикине династије“ (прѣгледах само првих пет), снимљених у врѣме Брозове СФРЈ. Оно што мене ту занимаше и наведе ме проучити остварење бѣше жеља упоредити учестаност аориста у говору двоје високо образованих Београђана-кругодвойчана (Милан и Ђелена Тодоровић) прѣдстављених у најбољем свѣтлу лѣпо васпитаних и културних особа, и двоје ниже образованих људи, дошавших у Београд са села, прѣдстављених у најгорем могућем свѣтлу некултурних простака и примитиваца (Живорад и Дара Павловић). Њим придодах и Жиковога стрица.

Учешћа прошлих глаголских врѣмена у првих пет наставака остварења "Луде године" (познатије као "Жикина династија")

Као што видимо, Жиков стриц, иначе становник Жикова роднога села Милутовца (глумљаше га Мийо Алексић) имаше чак 40% аориста, и једно давно прошло врѣме (једино у свих пет прѣгледаних наставака). До душе, од не тако великога узорка од само десет примѣра прошлих врѣмена, изговорених током говора поводом испрања у войску.

Уколико упоредимо супружнике Павловић („примитивце“) и Тодоровић („културне“), видѣћемо да први далеко чешће користе аорист него ли други (Дара 5 од 32, Жико 23 од 212; насупротив њим Милан, порѣклом из старе грађанске породице, само 2 од 68, док Йелена ниједан од 48). Зашто је то битно? Битно је зато што ни остварење јасно одсликава језичку политику у доба Брозове Југославије, тачније однос према аористу. Редитељ остварења вѣшто користи аорист као изражајно срѣдство којим додатно истиче некултуру, примитивизам и необразовање одговарајућих ликова, што је нарочито упадљиво при поређењу Даре и Йелене. У остварењу су образоване, лѣпо васпитане, културне и пристойне особе јасно прѣдстављене као људи који мало или нимало не користе аорист, док су насупротив њим примитивци, сељаци, невоспитане и слабо образоване особе прѣдстављене као далеко чешћи користници истога. Чиме се употреба аориста у народу оцрњује и обезхрабрује.

Жико Павловић је прѣдстављен као оличење србијанскога простака и примитивца (сам Милан Тодоровић га више пута тако назива), пијанца, дођоша са села у град, који не само што је ниско образован (обавља послове везане за канализацију), невоспитан, некултуран, малограђанин, вара своју жену (и то јавно), него при том користи аорист чешће него што је пожељно. Дара је прѣдстављена још гором, необразованијом, глупљом и некултурнијом од својега мужа (што јој Жико стално прѣбацује), па и не чуди што аорист користи више и од њега самога. Све у свем, примитивци су овдѣ прѣдстављени као нешто између сељака и вишега градскога сталежа којему теже (што се добро види и по учестаности аориста, користе га знатно мање од сељака, али ипак знатно више од својих градских, односно кругодвойчанских узора). Из овога се, на жалост, јасно види да су за спроводиоце политике прогона аориста и редитеље остварења, (србијански) сељаци нешто много горе од примитиваца!

Посебан значај овдѣ има чињеница да је Милан Тодоровић језички стручњак, односно лектор, који гледаоцем даје примѣр како трѣбају говорити и тиме обезхрабрује народ у коришћењу аориста. Његова једина два примѣра аориста се јављају у другом наставку, први од њих („рекоште да сте...“) у расправи с примитивцем Жиком (чиме се Милан донекле спушта на његову разину) и други („толике паре дадосмо...“) у наступу бѣса, када виче на своју кћер због запостављања школе, те се при том заборавља и користи непожељно глаголско врѣме.

09. Однос љезичке науке, школства и државе према аористу од 1945. године.

Више пут постављах питање разним људим навести разлику у значењу двеју рѣченица "Зоран *прође* путем" и "Зоран *је прошао* путем". Од неколиких људи добих очекиван одговор, да је у првом случају говорник видѣо Зорана како пролази путем, а у другом да нѣје, него да је то сазнао од некога. Већина тачно одговоривших су из Јужне Србије, при том људи нижега образовања и/или људи живећи на селу. Тачан одговор добих и од особе из околине Крагујевца. Београђани које ово исто упитах, као и неколики људи из других мѣста, али с високим образовањем (неки бѣху и наставници србскога љезика), или нѣсу знали, или одговараху да је се у првом случају Зоранов пролазак путем догодио "малопрѣ" док је се у другом примѣру догодио "доста раније".

Као што видимо, боље разликовање значења глаголских врѣмена показују необразовани људи од образованих, а нарочито од љезички образованих. Но, не сматрам да су наставници били "лоши љаци", те да су заборавили оно што су тобоже били научили током својих студия.

Очито је да се значењу прошлих глаголских врѣмена на студиях срПскога љезика не посвећује неопходна пажња, а нарочито не разликам у њиховом значењу. Очито је такође да приликом својега вишега љезичкога школовања на свеучилишту будући наставници срПскога љезика бивају подвргнути својеврстном испирању мозга. На факултету им се намеће став да је значење тзв. "перфекта" свеопште и свеобухватно и да се он може (и трѣба) користити свуда и у свакој прилици, да је самим тим његова употреба увѣк "правилна", ма како био употребљен, из чега непосредно слѣди закључак да су сва остала прошла глаголска врѣмена непотрѣбна и сувишна. Из чега се будућим наставником љезика намеће закључак да је употреба осталих прошлих глаголских врѣмена непожељна, коју самим тим повезују с "необразованошћу", "неписменошћу", "некултуром", "сељаштвом" и "просташтвом" итд, недостојними образована човѣка.

Послѣ таква погрѣшна и злонамѣрна прѣваспитавања на факултету наставници и учитељи, када почну радити у школах, дѣцу, нарочито сеоску, исправљају када год употребе ма које друго прошло глаголско врѣме, а нарочито аорист, наше познато обѣлѣжје "сељаштва" и "некултуре", и настоје их одучити од њихове употребе, од малих ногу им уливајући погрѣшно схватање да је аорист нешто чега се људи трѣбају стидѣти. Као потврду овога навешћу примѣр дѣтета мойега пријатеља гдѣ имам прилике уживо посматрати погубан утицај данашњега школства на познавање прошлих глаголских врѣмена и уопште на граматичку писменост. Дѣте је рођено 2008. године, живи у шумадијском селу на обронцих Рудника, и у тренутку писања овога рада похађа трећи разред основне школе. До полазка у школу дѣте редовно коришћаше аорист, чак и у првом лицу ("нађо(х) га", итд...). То нѣје ништа чудно, пошто живи у срѣдини у којој је аорист сасвим уобичајено глаголско врѣме, често и с несвршенима глаголима. Његови укућани, отац, мати, бака, рођаци и остали сусѣди редовно користе ово врѣме, па је сасвим разумљиво да га користи и дѣте. Али, од почетка његовога школовања, почех примећивати како га све ређе користи. Аорист, који бѣше редовна појава у његовом говору прѣ полазка у школу, данас је у њега рѣткост. Пошто у међуврѣмену аорист нѣје изчезао из срѣдине гдѣ дѣте живи, разлог томе може бити само утицај школе. Овај случај нѣје усамљен, познајем још људи примѣтивших како њихова дѣца мање користе аорист од полазка у школу него прѣ.

Као што видимо, наше школство, како основно, тако срѣдње и високо, настоји у људих

уништити сваки осџнај за значење прошлих глаголских врџмена, односно уклонити сваки осџнај за разликовање њихових значења. Што полако али неминовно води до нестанка оних јавно обџлџжених као сувишних. Јер, чему четири прошла глаголска врџмена ако се усвоји погрџшно схватање да једно од њих поред својега основнога значења носи и значења осталих трију? Што и јесте циљ свега. Уништити сва три друга врџмена, а оставити само тзв. "перфект". Убрзо ћемо видџти и зашто.

Направимо мали мисаони оглед, замислимо да новинар у ма којем јавном гласилу напише "*Пре месец дана сам ушао у аутобус.*" Иако рџченица нџје у духу србскога језика (јер се употребљени "перфект" трџба користити за недоживљене догађаје из прошлости, или за описивање стања у садашњости, а нийедно од тога двога овдџ нџје нити може бити случај), нийедан лектор, уредник нити ма који други прџправљач прџгледавши чланак неће имати никакве примџдбе. А шта би се догодило ако би новинар (исправно) употребљивши прикладније глаголско врџме, аорист или давно прошло ("*Пре месец дана уђох у аутобус.*" или "*Пре месец дана сам био ушао у аутобус.*")? Лектор или уредник бише ово промџнили и прџбацили у Брозовски "перфект", и сасвим могуће изрибали новинара због његове "дрзкости". Иако рџченица "*Пре месец дана сам ушао у аутобус.*" нити је правилна нити је у духу србскога језика, она јесте у духу Кумровца и идеологије комунизма, а то је данас, признајете, многим далеко важније.

Политика прогона аориста у нашем новинарству иде дотле да се чак и при навођењу туђих рџчи аорист избацује и замџњује брозовским садашње-прошлим врџменом. Такав примџр имамо у прџводу изјаве прџдсџдника македонске Владе из септембра 2018, гдџ се "*Со премиерот на Грџија, Алексис Ципрас, во текот на мај токму тука на паркингот во Дојран постигнавме договор за признавање на македонскиот јазик.*" преводи са "*Договор са Ципрасом о грчком признавању македонског језика постигао сам на паркингу у Дојрану*". Као што видимо, новинар-прџводац не признаје постојање аориста у нашем језику и не допушта његово коришћење ни прџдсџднику македонске Владе.

Небригу наше језичке науке према аористу одлично одсликава књига "*Језички приручник Радио Телевизије Београд*", П. Ивића, И. Клайна, М. Пешикана и Б. Брборића, из 1991 године. У књизи чия је намџна помоћи запосленим на телевизији говорити правилније, аорист се нигдџ не спомиње, иако је глаголом посвећено цџлих 11 страна. Очито, никоме од сачинитеља прогон аориста не смета. Узгред, из књиге сазнах да су поједине рџчи у врџме комунизма биле непожељне. На примџр, "*плата, престоница, заклетва*" умџсто којих се мораху користити изрази "*лични доходак, главни град, свечана обавеза*".

Аорист нџсу измислили ни Карађорђевићи ни Немањићи да би био толико прогањан, постоји више тисушт година, и донџт је био на Балкан сеобом Словена. Самим тим је аорист, као саставни дџо нашега језика, дџо нашега духовнога наслџђа, прџношенога с колџна на колџно кроз многе вџкове. Због тога се политика његовога уништавања не може другачије тумачити осим политиком уништавања духовнога наслџђа, и не може се другачије назвати него дивљаштвом и варварством под окриљем "науке" и "образовања". Попут вандалскога рушења Рима.

Важно је напоменути да се не слажу сви језикословци с политиком сузбијања употребе аориста. Неки од њих желе наш језик ослободити од наноса пропалих идеологија комунизма и југословенства, сачувати богатство нашега језика и залажу се за укидање (неписане) забране употребе аориста. Има и свџтлих примџра наставника по школах, нарочито градских, који,

свѣстни да је наш језик без аориста наказа, чине све у својој моћи како бише охрабрили дѣцу у његовој употреби (али и имперфекта), како бише их сачували од им намѣњене судбине. На жалост, они не воде главну рѣч у нашем школству и језичкој науци. Већина је или присталица текуће политике или им је потпуно свейедно.

И ван школа, у јавном животу, стање прошлих глаголских врѣмена је поражавајуће. На телевизији се врло рѣтко може чути. На било каквих вѣстих (усмених или писаних), никада, јер се већ многобројним поколѣњем још од основне школе усађује став да се ма каква употреба аориста граничи с невоспитањем. Понекада, али врло рѣтко, се може чути од понекога госта на телевизији, или од понекога извѣштача из унутрашњости. У новинах је још горе, мада се понекада аорист може наћи у по којем бомбастичном наслову попут "*Пуче брука!*". Такође, имах прилике о употреби аориста разговарати с особом запосленом у Академији наука са звањем научнога сарадника, и он ми рече да га у својих чланцих и радовах не смѣ користити, јер лектори тако нешто сматрају недопустивим.

Аорист је званично и даље дѣо граматике србскога језика (јер би се, у противном, за садашње читаоце морао избацити из свих књижевних дѣла наших писаца, што је огроман и тешко изводив посао), али је данас крајње непожељан у било каквој јавној употреби. Његова употреба се подноси у разговорном и уличном језику, и у умѣтничко-књижевне сврхе, **односно само тамо гдѣ је дозвољена псовка**, чиме се до скоро најчешће глаголско врѣме у Срба с њом изједначава. Могло би се рећи да је аорист (циљано) потиснут у нарѣчје, за чийу употребу не постоје никаква правила. И чия је употреба, наравно, непожељна, баш као и употреба псовке.

Као што видимо, у нашем језику постоји "**парадокс аориста**": ко га зна и користи у говору је "неписмен", "некултуран", "сељак" и "простак", док је његово некоришћење знак "писмености", "образовања", "отмености", "културе", "лѣпога васпитања" и томе слично (и на интернету имах прилике виђати примѣре појединачно којим своју "културу" и "образовање" доказују тврдњом да не користе аорист). Нѣје ми познато да ишта слично постоји у било којем другом језику. Свуда у цивилизованом свѣту је знање знак писмености и образовања, а незнање неписмености. Једино се у нас знање поистовећује с неписменошћу, а незнање и непознавање граматике глаголских врѣмена с културом и образовањем. У нашој језичкој науци и друштву очито здрав разум не важи.

Тако у енглеском језику постоји чак шест прошлих глаголских врѣмена, с јасно разграниченим намѣнама, и особа која их не користи све или не зна које чему служи се не може никако сматрати граматички писменом. Напротив.

Врло поучан примѣр односа према језичком наслѣђу имамо у нѣмачком језику. Ради се о простом прошлом глаголском врѣмену које се назива „*preterit*“, које по много чем одговара нашем аористу, и по творби и по значењу.

„*Er sagte*“ (Preterit) - “Он **рече**” (аорист)

“*Er hat gesagt*” (Present perfect) - “Он **је рекао**” (одговара нашем садашње-прошломе врѣмену, илити „перфекту“)

Иако је претерит саставни дѣо нѣмачкога књижевнога језика, већина Нѣмаца га мало или нимало не користи. Не користи се у већини нѣмачких нарѣчја, народ га у говорном језику користи само на сѣверу Нѣмачке. Иако га у јужних нѣмачких нарѣчјих нема (у потпуности је замѣњен горе наведеним садашње-прошлим врѣменом), укључујући ту и нарѣчја Швајцарске и Аустрије, књижевници, новинари и службеници га редовно користе у писаном језику, чак и у Аустрији, у којој га готово нико не користи у разговорном језику. Због тога је претерит глаголско врѣме које се у нѣмачком језику много чешће пише него што се говори, што је потпуно супротно стању аориста у србском језику, који се много чешће говори него што се

пише. Као што видимо, друштва нѣмачко и аустријско улажу велике напоре за очување претерита, док се у нас, насупрот томе, већ десетинами лѣта аорист настойи изкорѣнити. Из суманутих разлога, незнатих огромной већини људи. Док се у Србији коришћење аориста сматра знаком неписмености и примитивизма, у Нѣмачкој се писменост и култура исказују познавањем претерита. Укратко, док се цивилизована друштва труде сачувати своје духовно наслѣђе, варварска се горде његовим уништавањем.

Данас је сразмѣрно честа појава да се и књижевна дѣла пишу комунистичким новогвором београдскога круга двойке, без аориста, што је прѣ 1945 било незамисливо, па и незамисливо у дѣлах појединих писаца послѣ 1945. Можемо ли замислити дѣла Његоша, Ива Андрића, Црњанскога, Лаза Костића, Йована Йовановића Змая, Ђуре Јакшића, Дучића, Бранка Ћопића, Добрице Ерића, Добрице Ћосића, и осталих без аориста? Не можемо, наравно. Данас су, на жалост, такви граматички ограничени писци стварност. Као примѣр ћу навести дѣло нашега саврѣмена писца, посвећено Светому Сави, у којем је и наш Растко Немањић представљен као да говори попут Тарзана, користећи само једно прошло врѣме. Не говори ни као обичан народ по унутрашњости Србије, а камо ли онако како је Свети Сава стварно говорио, него као друг Йосип Броз Тито и његови кругодвойчански комунисти. А у Растково врѣме су чак и становници края гдѣ се налази Брозов Кумровец користили аорист. Слично је и у филмском остварењу РТС-а, гдѣ Свети Сава и остали Немањићи такође говоре кругодвойчанским новогвором лишеним аориста. Писменији и бољи прѣводиоци књижевних дѣла са страних језика бар у некој мѣри користе аорист при прѣводу, мада их има и неписменијих, који их прѣводе обогаљено, тарзански, користећи само једно прошло врѣме.

Данас трачак наде улива укидање положая лектора на већини телевизија, новина и других јавних гласила, иначе најревностнијих прогонитеља аориста, што доводи до постепенога попуштања прогона и до рѣтке појаве истога у јавних гласилах. Такође морам истаћи да се и на интернету могу наћи свѣстни појединци. Тако имамо нашега човѣка (то нѣсам ја) који редовно прѣводи стране филмове и ставља поднасловје за слободну употребу на интернету, при том редовно користећи аорист у својих прѣводима.

Овдѣ такође наводим занимљив поговор човѣка са слѣдеће везе, гдѣ се јуна 2017. године писао о језику РТС-ова остварења о Немањићима. Поговор не писах ја.

https://www.reddit.com/r/serbia/comments/6inv7w/cringe_uzvra%C4%87a_udarac_nemanji%C4%87i_trejler_broj_2/

"И наравно да је аорист најнормалније време које су не само Златиборци, него сви остали, користили као основно време за исказивање, пре свега, али не само, доживљене, проживљене прошлости. Доласком комуниста аорист и имперфекат нестају из писаних медија и радија (самим тим, нема их касније на телевизији), из државних докумената, судских пресуда и сличних ствари, ваљда јер су звучали превише мрачњачко-црквењачки и парали су уши некимма у западним деловима тадашње земље."

Као што се из приложенога може видѣти, нѣсам усамљен у својем мишљењу. Йош веће изненађење за мене прѣдстављаше сазнање да је човѣк језички образован, што закључих из других његових писанија.

10. Сузбињање употребе аориста сужавањем његовога значења

Имах прилике разговарати о значењу прошлих глаголских врѣмена с неколицином наставника српскога језика, постављајући им питања о значењу четирију простих рѣченица из првога одѣлка с четирма прошлима врѣменима, са свршеним глаголом "поломити". Исходи моего истраживања су поражавајући. Нийедан од наставника нѣје знао за разлику у доживљености, свим њим је појам доживљености у значењу глаголских врѣмена непознат. Найвише што успѣвах добити као одговоре је да је се радња с аористом догодила "управо, малопрѣ", док је се радња у примѣру с давним прошлим врѣменом догодила "некада давно, раније". Укратко, ни од једнога наставника нѣсам чуо ништа више осим да се аорист користи за догађаје који су се десили непосредно прѣ тренутка говора.

Погледах пет мало старијих, прѣдратних граматика, од прѣ долазка на власт Комунистичке партије на челу с Брозом. У четири од пет нема помена да се аорист користи за радње које су се десиле "непосрѣдно прѣд тренутком говора", а камоли да се само за то користи, или да је то његово „право“ или „основно“ значење. У граматичи Стојана Новаковића из 1894. се за аорист каже "Кад се хоће да покаже радња, која се догодила у прошлости у ограниченем простору времена, био тај простор целина, почетак, или край, онда се употребљује пређашње свршено (аорист)". Живојин Симић у својој граматичи из 1922 за аорист (којега он назива "Време пређашње тренутно") пише "да је радња била у прошлости тренутна или уопште ограничена у трајању." Имах прилике погледати и школску граматичу хрватско-србскога језика из 1927, издату у Бјеловару, у Хрватској. Ни ту нема помена било какве ограничености на врѣме непосредно прѣд тренутком говора. У најскоријој (послѣдњој некомунистичкој) од њих, у граматичи српскохрватскога језика Миодрага С. Лалевића за први разред грађанских (срѣдњих) школа из 1937 године стоји да се аористом „казује да се нешто радило, дешавало у прошлости“ и „казује да се радња десила, вршила и свршила у прошлости за једно ограничено време.“

А сада мало више о петой, о граматичи српскохрватскога језика Александра Белића из 1933. Ту пише „Аорист значи да се глаголска радња завршила непосредно пред тренутком говора (дакле у непосредној прошлости).“ и „аорист значи радњу која је могла бити трајна или тренутна, али која је завршена у тренутку непосредно пре саопштавања о њој“.

Белић је одлично знао да у Србији, Црној Гори, Херцеговини, Босни, Македонији и међу Србима у Хрватској не постоји ограничење аориста само на догађаје „завршене у тренутку непосредно“ прѣ тренутка говора, и да је аорист туда толико чест управо због непостояња оваквих вѣштачких и суманутих ограничења. Питамо се онда, зашто износи овакве лажи? Одговор слѣди одмах иза, на истој страни његове граматике:

„Аорист (и имперфекат) у неким се деловима народа нашег слабо употребљава или се сасвим не употребљава. Зато треба нарочито пазити да се при њиховој употреби чува њихово право значење.“

Као што видимо, Белић из политичких разлога јавно позива на сужавање употребе аориста само на догађаје „непосрѣдно прѣд тренутком говора“ (пошто је то, по њем, **право** значење овога глаголскога врѣмена), правдајући то постојањем „**дѣла народа нашега**“ који га уопште не користе. Питање је, на кога он ту мисли? На Србе очито не мисли, јер аорист и данас постоји у свих србских нарѣчјих, и у већини њих у његово врѣме аорист бѣше у врло широкой употреби. Очито је да се то односи на Хрвате, и само на њих, у којих знатан дѣо њихових говора уопште нѣје имао аорист, док је у већем дѣлу прѣосталих био прилично рѣдак. Ова Белићева опаска је изузетно значајна, јер прѣдставља прво јасно образложење будуће политике сузбињања употребе аориста започете у врѣме комунизма, у којој је и сам Белић лично учествовао као прѣдсѣдник

Српске Академије Наука под Брозом.

Белић нџе био џедини поборник ограничења значења (и употребе) аориста у врџме Краљевине Ёугославије. Исто мишљење изношаху и хрватски џезикословци **Томислав Маретић** (1854-1938) и **Аугуст Мусић** (1856-1938). Питање џе само, ко џе од кога прџузео овакве ставове? Обзиром да џе од обоице млађи двадесет и више година, далеко џе вџроватније да џе се Белић угледао на њих него ли они на њега. Уз то, њих двојица су из крајева гдџ аориста има мало или нимало (Вировитица и Загреб), док Белић потиче из края гдџ џе аорист врло чест (Србија), па џе знатно очекиваније да су њих двојица прва дошла на замисао ограничити употребу аориста само на радње „непосрџдно прџд тренутком говора“. Битно џе напоменути да у прџдратной Ёугославији нџсу сви србски џезикословци дџлили Белићев (политички) став о значењу и употреби аориста, чему џе доказ и каснија граматика Миодрага С. Лалевића, из 1937.

А сада мало о граматиках издатих послџ долазка Броза и његове Комунистичке Партије на власт, када се озваничава политика ограничења употребе аориста. У граматици Михаила Стевановића за ученике срџдњих школа из **1946** године (издање „Просвете“) нађох да џе „**право значење**“ аориста „*означавање радње која џе се завршила **непосрџдно прџд тренутком говора***“. Истини за вољу, ту се наводи да се аорист може користити и за догађаје који су се догодили даље у прошлости, што се назива „**приповџдачким аористом**“, али се читаоцу ставља до знања да то нџје његово право значење.

За тим, у часопису "Ёужнословенски филолог" из 1951 (издање института за срПски џезик српске академије наука) налџтех на рџченицу "*Данас у нашој науци о џезику влада мишљење да аорист у српскохрватском џезику значи радњу која се десила у непосредной (или блиској) прошлости*". Рџченица бџше у чланку Петра Сладојевића, у којем се он противи званичном ставу тадашње џезичке "науке", тврдећи да се аорист може користити (и да се користи) и за догађаје из раније прошлости, и при том наводи велики број примџра из наше књижевности. Али, сви Сладојевићеви напори бџху узалудни. Његове позиве за одустаяње од сужавања значења аориста немаше ко чути.

У срџдњошколској граматици Радомира Алексића и Милије Станића из 1962 се за аорист каже да „*значи радњу која се извршила или завршила у непосредной прошлости, тј. непосредно пред тренутком говора о њој. Ово џе **основно, право** значење аориста.*“

Морам признати да на мене лично од свих комунистичких граматика најјачи утисак остави срџдњошколска граматика из 1957. године, опет дџло Миодрага С. Лалевића. Док у његовој (послџдњој некомунистичкој) граматици из **1937** нема помена ограничења значења аориста на блиску или непосрџдну прошлост, сачинитељ у граматици из **1957** износи сасвим друго мишљење (могуће из страха од ОЗНе и сличних за собствену и безбџдност породице) те за аорист тада пише: „*аористом казујемо радње које су се десиле у **блиској** прошлости*“ и „*аорист као облик казује радњу која се **недавно** десила*“.

Уколико данас покушате потражити по интернету нешто о значење аориста, свуда ћете се сусретати с ограничењем на "непосрџдно прџд тренутком говора". Тако џе и у саврџмених школских учебницих. Ево шта нађох у учебнику срПскога џезика за шести разред основне школе (2018): "*Глаголски облик за изрицање радње која се десила **непосредно пре тренутка говорeња** (нпр. *падох, стадосмо, одоше*), назива се аорист*". Као што видимо, дџца се свџстно обмањују, нема никаква помена пойма доживљености, док се и даље наглашава област употребе аориста сужена на најмању могућу мџру. Оно што џе најважније џе очито намџрно изостављено, с циљем сужавања области употребе аориста, што џе у складу с политиком његовога прогона из нашега џезика.

Насупрот овоме, поједине озбиљније (нешколске) и новије књиге јасно наводе да се аорист

користи за доживљене прошле радње, без обзира на врџменску удаљеност од тренутка говора. Навешћу само примџр књиге "Синтакса савременога српског џезика" проф. др. **Предрага Пипера** гдџ се јасно и недвосмислено наводи да се аорист, поред радњи које су се догодиле непосредно прџд тренутком рџчи, користи и за радње које су се догодиле знатно прџ, уз навођење да се њиме увџк исказују **доживљене прошле радње** или радње које се желе прџдставити као доживљене.

Поставља се питање, шта значи "*непосрџдно прџ*", колико џе то врџмена? Пошто се о часовах свакако не ради, колико минута (или секунди) наша џезичка наука (или боље рећи "школство") сматра под "непосрџдно прџ"? Ёе ли прџ пет минута непосредно прџ? Ако нџје, џе ли то можда прџ десет, или прџ двадесет секунди? Као што видимо, појам "непосрџдно прџ" џе потпуно неодређен, те џе безсмислено на нечем тако неодређеном и нејасном заснивати разлику у значењу двају глаголских врџмена. У противном бисмо морали часовником (са секундаром) мџрити проток врџмена од радње до тренутка говора како бисмо могли одредити које глаголско врџме трџбамо употрџбити, аорист или тзв. "перфект". Оваквим одређењем намџне аориста у школских учбеницих се омогућава прогласити неправилном његову употрџбу за било какву радњу која џе се догодила прџ више од неколиких секунди. Чиме се даје званично покриђе и зелено свџтло (несавџстним) учитељем и наставником сузбијати и обезхрабривати његову употрџбу међу ученицима.

На жалост, свџстно обмањивање дџце о намџни аориста нџје џедино које се спроводи у настави нашега џезика. Ёош већа обмана дџце џе да у званичном срПском џезику постоји седам падежа. Истина џе другачија, у џедини постоји само шест, док у множини постоје највише четири.

Морам овдџ рећи да у нам најближих џужнословенских џезицих, у бугарском и у македонском нема ни трага од ограничења значења и употрџбе аориста само на догађаје из непосредне прошлости. А нема ни у лужичко-сербском. Штавише, нџје ми познато да у ма којем другом европском џезику (ни у словенском ни у несловенском) постоји глаголско врџме чија џе употрџба ограничена на непосредну прошлост (неколико секунди, или у најбољем случају, неколико минута). Ово џе само наша посебност, од долазка на власт Ёосипа Броза и његових комуниста. На овај начин, створено џе оправдање за протџривање аориста из друштвенога живота (новина, телевизије, службене и јавне употрџбе и слично), пошто се тамо рџтко говори о оном што џе се догодило неколико минута (или секунди) прџ тренутка говора.

Потрџбно џе рећи да у србских нарџчјих не постоји ограничење аориста на непосредну прошлост. Тамо гдџ џе аорист и данас у значајној употрџби (а то су прџ свега сеоске срџдине), аорист џе чест управо зато што нема вџштачких врџменских ограничења у његовом коришћењу. Као примџр ћу навести мой боравак на слави у Шумадији, у грузанском селу под планином Рудник, октобра 2018. За неколике часове боравка на слави, од око петнадест гостију чујох најмање 42 примџра употрџбе аориста (толике их стигох прибџлежити). Од тога само неколицина се односаше на догађаје из непосредне прошлости (рецимо, када десетогодишње дџте, родом из Крагујевца рече другоме дџтету "паде ти јабука"). Сви остали бџху о догађајих из раније прошлости, неки и од прџ тридесет и више година.

11. Разлози непожељности употрџбе аориста и његовога прогона

Општи закључак за све крајеве Србије (и Црне Горе) које имах прилике обићи џе да џе употрџба аориста у разговорном џезику знатно чешћа у људи с нижим образовањем него ли у

људи с вишим. Исто тако је примјетно да у људи истога степена образовања аорист више користе људи живећи на селу него ли становници оближњег града. Очигледно је да се овдѣ не ради о спонтаној появи одумирања аориста, него се ради о циљаном и смишљеном подухвату, наметаном с врха. На основу ранијег већ закључисмо да управо језичка политика у образовних и других државних установах и у јавних гласилах доприноси прогону аориста из језика, обезхрабривањем његове употребе и поистовећивањем исте с "неписменошћу", "просташтвом" и "некултуром". Друго питање је од када је се кренуло с оваквом политиком. Нема назнака да је то било прѣ 1945. године, односно прѣ долазка Комунистичке партије и Броза на власт. Нјсам нашао знакове нетрпљивости према аористу у Краљевинах Србији и Југославији.

Аорист јесте био донекле запуштен у нашој језичкој науци прѣ 1945, а нарочито тумачење разлике његовога значења у односу на значење осталих прошлих глаголских врѣмена, прѣ свега без јасне разграничености од тзв. перфекта (чак ни у одличној граматичи Стојана Новаковића из 1894. нема помена разлике у значењу на основу доживљености), али о његовом свјстном прогону у то врѣме не може бити говора (управо користећи се недовољном разграниченошћу аориста од тзв. перфекта у језичкој науци прѣ 1945, каснији Брозови комунистички језикословци покушавају (и успјвају) потпуно замјнити аорист тзв. перфектом у јавном животу).

Вратимо се на разлоге прогона аориста, односно његове политичке неподобности.

1. Главним разлогом сматрам покушај изједначавања језика у Срба и Хрвата. Као што већ могасмо видѣти у овом раду, у кључних мјстах Хрватске (Загреб, Риека, Сплит, Дубровник, Вараждин, али и Брозов завичај, Загорје и Кумровец) аорист је непостоеће глаголско врѣме. Изједначавање језика у Срба и Хрвата је лакше постићи одучавањем Срба од аориста него ли подучавањем Хрвата његовом употребом (који је великом већини Брозових сународника био стран). Пошто су кључни људи комунистичке врхушке на челу с кумровачким браваром из крајева гдѣ аориста нема у народном говору, не изненађује што су спроводили политику сузбијања им страног глаголског врѣмена. Уз то, будући веома ненаклоњени србском народу, разумљиво је што им је аорист, тако чест у Срба а рѣдак у Хрвата, био тако мрзак. Ово је потврђено ставом Александра Белића изнетим у његовој граматичи из 1933, гдѣ се залаже за ограничење и сузбијање употребе аориста, управо из разлога што „део народа нашег“ аорист користи врло мало или га уопште не користи (при чем се очито мисли на велику већину Хрвата).

2. Додатним разлогом нетрпљивости комунистичке врхушке према аористу сматрам његову изузетно честу употребу у црквених књигах, и у црквеном животу уопште, како у СПЦ тако и у Католичкој Цркви (што је разумљиво, јер су црквене књиге биле прѣвођене у врѣме када је аорист био основно прошло глаголско врѣме у народу). Можемо само замислити колико је тадашњег комунисту аорист (тада свуда присутан у Србији) подсјћао на њему омражену и по њем назадну Цркву!

3. Додатни разлог комунистичке нетрпљивости према аористу, макар у ранијем раздобљу, када им је Стаљин био "Божанство", би могло бити непостоење аориста у руском језику (као што већ наведох, тамо га користи само Руска Православна Црква). Прогоном аориста бише се тадашњи Стаљинови обожаваоци и језички могли приближити своме узору.

4. Прогоном аориста из србско(хрватско)га језика се вјштакчи повећава разлика у односу на македонски језик (у македонском језику сузбијање употребе аориста нјје било спровођено).

Познато је да је стање употребе и значење аориста у србском и у македонском језицих прѣ 1945. било доста слично, ако не истоветно.

Аорист је ипак, и у врѣме комунизма подношен у књижевности, гдѣ је писцу била допуштена извѣстна умѣтничка слобода, па у том свѣтлу трѣба гледати на његову мѣстимичну употребу у Србији на споменицих посвећених жртвам НОБ-а.

Поставља се питање, како се у језикословачких кругових оправдава политика изкорѣњивања аориста и забрана његове употребе у јавном животу? Поред сужења његове употребе на догађаје „непосрѣдно прѣд тренутком говора“, и помоћу такозваних језичких "стилова" (начина). Тако, на примѣр, постоје "новинарски стил", којим су обавезни писати новинари, и "научни стил", и посебан стил за службену употребу, и у свих њих је аорист непожељан. Аорист је дозвољен у "сељачком", или у "уличарском" стилу. Суштински, помоћу језичких "стилова" је постигнуто да се граматика насилно промѣни и сузи, из које су избачена некумровачка глаголска врѣмена, те тако сада суштински имамо посебне граматике за новинаре, школство, и државну управу, и посебне за књижевнике, или за обичан народ. Као што видимо, помоћу "језичких стилова" је на мала врата уведена забрана употребе аориста и тиме они служе као срѣдство за његово изкорѣњивање и прѣобликовање нашега језика по загорском узору.

Разумно је на друге се угледати у знању, а не у незнању. Поставља се онда питање зашто се на Загорце не угледамо у познавању множинских падежа (у њих постоје свих шест, а не само четири као у нас) него су ни узор само у непознавању прошлих глаголских врѣмена?

А сада мало "Шта би било када би било". На шта би наш језик данас личио да су комунисти државну политику према прошлима глаголским врѣменима били примѣњивали и према падежима? Како би изгледао наш језик када би се (коси) падежи забранили у "новинарском", у "научном", или у "званичном" стилу?

На свеучилишних би се учило како је именитељни падеж свеобухватан и свезначећи, а како су сви остали непотрѣбни и сувишни. Наставници бише данас исправљали дѣцу када год употребе ма који падеж различит од именитељнога, на примѣр, наставник би рекао ђаку: "Нѣје правилно рећи 'У школи сам', правилно је рећи 'У школа сам'".

Послѣ шестдесет година прѣваспитавања падежи бише се у градових најчешће могли чути на пияцах, као што је данас случај с аористом. Падеже бише користили поглавито сељаци, "глупаци", "простаци" и "примитивци". То би им био знак распознавања.

Образовање и "култура" би се показивали и доказивали некоришћењем падежа. Људи бише се дичили њиховом непознавањем. Говорило би се: "Ма пусти он. Он је чобанин, он користи падежи". Људи бише нас са чуђењем питали "Зашто користиш падежи? Зашто не говориш нормално, као сав нормалан свѣт?"

А зашто се ипак политика примѣњивана према прошлима глаголским врѣменима нѣје била примѣњивала и према падежима? Одговор је прост: у Хрватској су се 1945. користили падежи, чак и више него што су се користили у Срба, и друг Јосип Броз Тито, наша „љубичица бѣла“ је користио падеже. Због тога се не прогањају.

12. Додатак: Примѣр двеју књига сличне садржине, прве из 1934, и

друге из 1966.

Однос (послѣратне) власти према аористу најбоље се може одсликати примѣром двеју књига сличне садржине, прве издате 1934. године (у врѣме Краљевине Југославије), и друге издате 1966 године.

Прва, "Српско-бугарски рат 1913 године", написана пуковником **Милутином Лазаревићем** и издата Српском Књижевном Задругом, описује борбе у Македонији између србске и бугарске војске током Другога Балканскога рата. Пуковник Лазаревић, вѣроватно и сам учесник описаних борби, врло богатим и живим љезиком описује догађаје. Његов љезик, прѣпун аориста, имперфекта и давнога прошлога врѣмена нѣје сухопаран, него њиховом чаролијом и природношћу својим читатељемъ дочарава борбе у Македонији, које као да се догађају испрѣд читатељевих очийу. Ево малога примѣра из књиге:

"Батаљон одмах **поседе** ровове на том крилу, а тамошњи делови V пука и митраљеско одељење **рокираше** се у десно и **појачаше** посаду на десном крилу, ближе љарузи, према коме **наступаше** љедан од двају батаљона бугарског 14. пешадијског пука, поравнат са другим који већ увелико **нападаше** део Шаренковца окренут њему. Команду над трупама из оба пука, које сада **сачињаваху** десно крило Моравске дивизије I позива, **примио ље** командант I пука, пуковник Душан Туфегџић."

Друга књига, под називом "Битка на Дрини 1914." ље написана умировљеним генералом краљевске Југословенске војске **Ђорђем Лукићем** и издата ље Брозовим **Војноиздавачким заводом 1966 године**. Дѣло генерала Лукића ље далеко обимније, и описује борбе на Дрини, Сави и око њих, вођене између србске и аустроугарске војске. Обе књиге описују догађаје који су се догодили са размаком од око годину дана. Иако дѣла описују врѣменски веома блиске догађаје, љезик ових дѣла ље веома различит, до мѣре да читаоцу неупућену у љезичку политику изгледају као да су писане разним љезици. Књигу прочитах, и на њених око 420 страна сачинитељ нѣје употређбио нити љедан љедини аорист (а камо ли имперфект). Књига се тешко чита, прѣ свега због неприродна, љеднолична, сухопарна и досадна љезика, који по свем подсѣћа на љезик разних комунистичких партијских Конгреса и пленарних сѣдница. Ево малога примѣра из књиге:

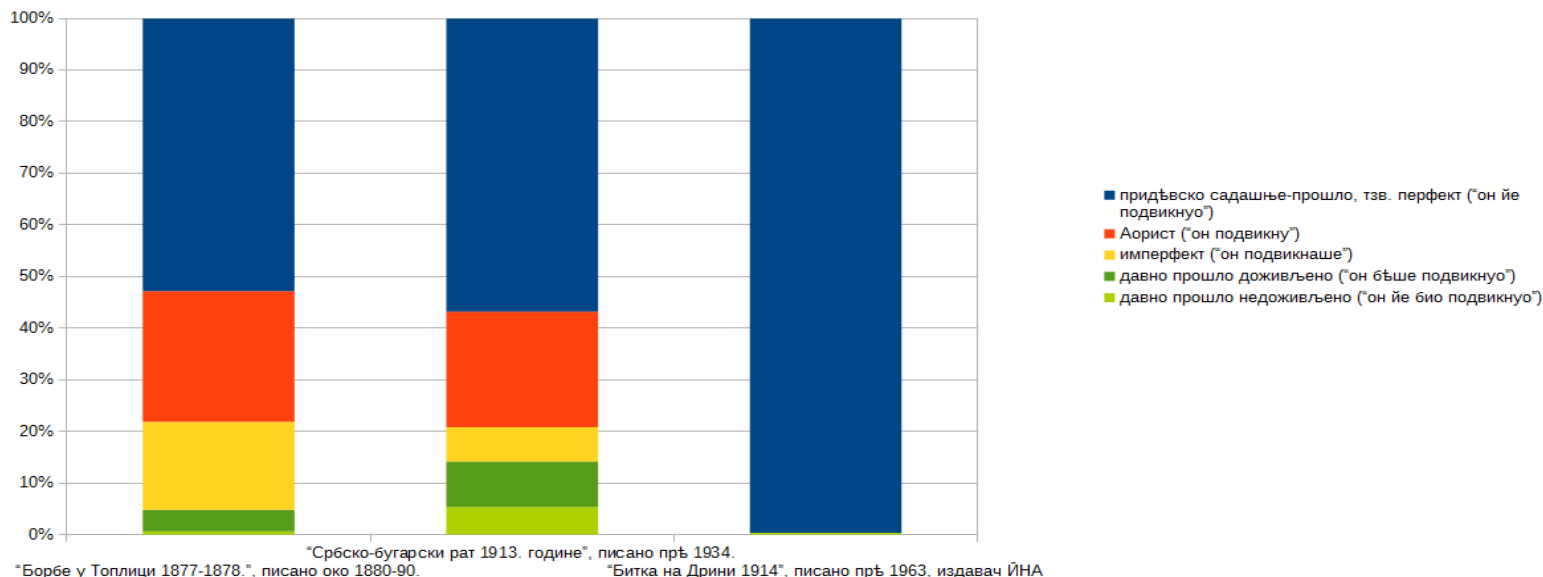
"Пешаци **су отворили** паклену ватру у правцу ове батерије. Убрзо се **увидела** грешка и ватра ље прекинута. Рањенике који су с нестрпљењем **очекивали** да се доврши понтонски мост **захватила ље** паника. Лако рањени **су потрчали** најближем понтону и толико га **напунили** да се овај **преврнуо**. **Настало ље** дављење у Сави и запомагање. Ово **ље погоршало** морал код војника и они **су напуштали** строй и **трчали** ка мосту који се под све већим оптерећењем све више **рушио**."

Статистици двеју књига са слѣдеће слике додајем и статистику треће, написане Димитријем Петровићем, војним старешином и учесником борби за ослобођење Топлице у рату 1877-1878. Она се од првих двеју донекле разликује по начину писања, пошто укључује и личне доживљаје писца. Но, и поред тога се од дѣла пуковника Лазаревића не разликује значајно по учестаности аориста и садашње-прошлого врѣмена.

Важно ље напоменути да ље у прве двѣ књиге учестаност аориста знатно подцѣњена, због раније наведене појаве немогућности разликовања аориста и садашњега врѣмена у трећем лицу љеднине у многих глагола (што наведох и за народне пѣсме сакупљене Вуком Караџићем).

Учешће прошлих глаголских врѣмена у трију дѣлах сличне садржине

Сачинитељи свих трију дѣла су войне старешине, учествоваше у описаних догађајих, рођене у 19. вѣку.

Поставља се питање, како је могуће да неко ко је рођен у Србији 1886. године, напише књигу од око 420 страна у којој има на тисуште употребљених прошлих глаголских врѣмен, а не употреби нити један аорист? Овоме питању ћу посветити остатак овога одѣлка. У циљу проучавања прочитаног дѣла, на 15 насумично одабраних стран прѣбројих све употребе (придѣвскога) прошлога врѣмена. Имаше их укупно 251, или просѣчно 16,733 по страни. Што би значило да је очекивано да их у цѣлом дѣлу има около 7028. Циљ овога је срачунати вѣроватноћу да неко без било каквога језичкога спутавања напише дѣло оволика обима а да не употреби ниједан аорист. А зато ни је потрѣбна учестаност аориста у језику писца. Пошто то не можемо тачно знати, узећемо да је она врло мала, само 1%. Односно да писац Лукић у неспутаном говору од 100 примѣра прошлих глаголских врѣмен употреби само 1 аорист (или имперфект). Пошто је познато да је до 1945 године учестаност аориста у Србији била далеко већа, и да је штавише по селак и мањих мѣстах аорист највѣроватније био најчешће коришћено глаголско врѣме, мало је вѣроватно да је у језику генерала Лукића аорист био заступљен са мање од једнога постотка (штавише, вѣроватно је био далеко чешћи, обзиром на тадашње стање у народу).

Проста рачуница даје: $(1 - 0.01)^{7028}$, што даје $2.1093E-31$, или $2.1 \cdot 10^{-31}$.

Прѣведено на србски, вѣроватноћа за тако нешто је бесконачно мала (реда величине 10 на - тридесет први степен), односно може се слободно узети да је једнака ништици. Као што видимо, статистички је немогуће да би неко ко аорист користи макар једном у 100 случајева написао дѣло са чак 7028 примѣра прошлога глаголскога врѣмена без једнога аориста. Чиме је доказано да је овдѣ дошло до свѣстнога спутавања или самоспутавања (на англо-српском би се то рекло "цензура" и "самоцензура").

Питање се сада своди, ради ли се овдѣ о спутавању (издавачем) или о самоспутавању (писцем), или о обимих?

Моје мишљење је да је мало вѣроватно да се овдѣ ради (само) о самоспутовању, односно само о свѣстной тежњи писца не користити аорист. Јер, у његово врѣме, када су радови писани или руком или на писаћем стройу, било је теже исправљати уочене грѣшке него данас, па се чини мало вѣроватним да писац живећи у србској срѣдини гдѣ је аорист био сасвим обично глаголско врѣме у простом народу, напише толики рад а при том се нигдѣ не "прѣвари" и ненамѣрно га употреби при писању дѣла. Због тога потпуно одсуство у дѣлу основнога глаголскога врѣмена у Срба до 1945 сматрам исходом рада самога издавача, Войноиздавачкога завода, иначе установе Брозове ЈНА, за коју сви знамо да је била под јаким утицајем идеологије комунизма.

Двѣ чињенице додатно говоре томе у прилог:

-књига је издата тек 1966 г, три године послѣ смрти сачинитеља (1963), па су државни језички цензори имали више него довољно врѣмена очистити дѣло од свих аориста.

-у самом дѣлу су наведена имена петорице људи учествујућих у надзору и прѣправках његове садржине. Имена нећу наводити, само њихова улоге. Један од њих имаше улогу "редактора", други "лектора", трећи "техничкога уредника" а четврти и пети "коректора" (шта год све ове стране рѣчи значиле).

Још нешто, врло важно. Неко би могао рећи да писац нѣје користио аорист зато што нѣје сам доживѣо наведене догађаје (познато је да се аорист првенствено користи за навођење доживљених радњи у прошлости, мада се користи и у приповѣдању када се недоживљена радња жели прѣдставити као доживљена). То нѣје тачно, писац сам наводи да је учествовао у тешких борбах на Мачковом Камену, гдѣ је заповѣдао артиљерийском јединицом. Овим борбам је посвећен велики дѣо дѣла, али ни ту нема аориста, као ни другдѣ.

Још једна мала занимљивост, у дѣлу генерала Лукића нађох 23 примѣра давнога прошлога врѣмена (рецимо, "...која је већ **била одступила**..."). Изгледа да језичко спутавање нѣје важило за ово глаголско врѣме.

Ово ми се чини разумљивим, јер се давно прошло врѣме користи и у хрватском Загорју, Брозовом завичају, за разлику од аориста и имперфекта, којих тамо нема већ дуго.

Закључак: чини се мало вѣроватним да за неприродно одсуство аориста у дѣлу генерала Лукића нѣје (су)одговорна война комунистичка цензура Брозове СФРЈ. Такође, сасвим је могуће и да је сам генерал Лукић свѣстно избѣгавао аористе како би повећао изгледе да његово дѣло буде прихваћено за издавање комунистичким властима.

13. Укратко о имперфекту

Политика спровођена у нашој земљи од 1945. према имперфекту је потпуно иста као према аористу, и ово глаголско врѣме је непожељно у јавном животу, и настойи се искорѣнити. Али, у односу на аорист постоји извѣстна разлика. Имперфект је, на жалост, и прѣ 1945. године у многих крајевих Србије био рѣдак. За разлику од аориста, имперфект јесте био у одумирању у великом дѣлу Србије (мада је у појединих крајевих Србије и Црне Горе био у широкој употреби, а понегдѣ је и данас). Због тога је нагласак овога рада на аористу, јер се овај, иако будући врло широко заступљен у народу, из политичких разлога жели насилно уклонити из језика.

Ипак ћу овдѣ покушати навести гдѣ се у нашем језику још може чути имперфект.

Често се на мрежи може прочитати да је имперфект у употреби у Црној Гори, нарочито у

њеном јужном дѣлу. На основу својега искуства, морам рећи да је стање употребе имперфекта у Црној Гори врло жалостно. У градовима попут Подгорице имперфект се може чути врло рѣтко, или никако. Чак га ни старији становници градских срѣдина не користе. Имперфект се чује по селу, прѣтежно у Старој Црној Гори (четири нахије), и његови корисници су старији људи, углавном они који су мање образовани (исти они који тако често користе и аорист). У омладине се имперфект тешко може чути (осим можда облика „бияше“), чак ни међу онима што живе на селу. Морам признати да ја у Црној Гори никада нѣсам чуо имперфект од особе млађе од 40 година. Не користе га чак ни они млађи чиији старији укућани користе ово врѣме. Што све јасно говори да за двадесет-тридесет година ни у Црној Гори неће бити никога ко ће користити имперфект.

Имах прилике, мада рѣтко, чути имперфект и по селу грузанскога края у Србији, опет у говору старијих људи. Рецимо "Он **викаше**" или "Он **свашта доживљаваше**".

У јужној Србији је имперфект знатно жиљавији. Навешћу примѣр града Врања и околине. Тамо се имперфект може чути свуда. Не само на селу, него и у срѣдишту града, и на улици, и у породичном дому. Може се чути не само у говору старијих људи, него и међу омладином. Чак се нерѣтко могу чути и високообразовани људи како у разговорном језику користе имперфект (рецимо, чух једном приликом судију како у друштву рече "Мой брат **се дружеше** с ..."; име судије наравно нећу спомињати, како он због тога не би сносио послѣдице).

Без обзира што се имперфект у јужној Србији за сада некако држи, дугорочно је његова судбина иста као и судбина имперфекта у Црној Гори или аориста у обеју државама. Оба глаголска врѣмена су политичком одлуком у врѣме Броза осуђена на смрт, и мали су изгледи да ће се одлука промѣнити и да ћеју она у таквих условима успѣти преживѣти.

14. Необходне мѣре за очување прошлих глаголских врѣмена као дѣла духовнога наслѣђа

Основни прѣдуслов за очување аориста је одбацивање свих комунистичких мѣра којима би сужено његово значење само на радње извршене "непосрѣдно прѣ тренутка говора". Без враћања на његово право значење и одбацивања накнадних злонамѣрних и свѣстних ограничења никакав напрѣдак се не може постићи. То је прѣдуслов свих прѣдуслова.

Такође је потрѣбно јасно разграничити значења свих прошлих врѣмена, **како би се тачно одредило које чему служи** (као што је у највећој мѣри случај с падежима), **и још важније, које чему не служи** (како би се избѣгла неписмена тарзанска употреба искључиво једнога од прошлих врѣмена у сваком могућем случају, и тамо гдѣ трѣба, и тамо гдѣ не трѣба). При том би могло бити веома корисно угледати се на њихову употребу у раздобљу од ослобођења од Турака па све до долазка комунистичке партије на власт. Сматрам и да би при њиховом враћању у јавна гласила и у службену употребу било врло корисно угледати се на нам сродне језике македонски и бугарски, у којих се аорист слободно користи у јавних гласилама и у службеној употреби.

Врх наше језикословне науке мора прихватити чињеницу да друга Броза већ дуго нема, мора се помирити с чињеницом да су два и два четири, а не пет, те мора одустати од досадашње политике сузбијања употребе аориста и осталих неброзовских глаголских врѣмена, наслѣђене из раздобља комунизма. Потрѣбно је такође да језички уредници (лектори) и уредници разних јавних гласила прекину с прогоном аориста и почну га употребљавати тамо гдѣ му је мѣсто.

Потрѣбно је описменити учитеље, наставнике и професоре србскога језика правилној

употрѣби свих прошлих глаголских врѣмена, како дѣци у школах не би више наметали тарзански начин њихове употрѣбе, што се данас већински чини. Затим је то исто потрѣбно учинити и с уредницима јавних гласила и с новинарима.

За сва три прошла глаголска врѣмена данас непожељна у јавној употрѣби (аорист, имперфект, давно прошло) је необходимо одредити њихова "безбѣдна уточишта", односно увести области њихова значења и употрѣбе гдѣ у јавних гласилах не могу и не смѣју бити замѣњени тзв. перфектом. У овом бисмо се трѣбали угледати на заштиту претерита у нѣмачком језику, односно на мѣре које поводом тога прѣдузимају Нѣмачка, Аустрија и Швајцарска. За аорист прѣдлажемо обавезу новинара користити ово врѣме при описивању догађаја које је лично доживѣо, или када извѣштава с лица мѣста.

Потрѣбно је прѣдузети мѣре за разбијање прѣдрасуда из врѣмена комунизма, којими се говорници аориста ниподаштавају и омаловажавају и његова употрѣба поистовећује с необразованошћу, примитивизмом, некултуром, заосталошћу, и слично (видѣти мој поговор о "Жикиној династији").

Аорист над тзв. перфектом има двѣ прѣдности. Прво, облици аориста су у највећем броју случајева краћи од облика брозовскога придѣвскога врѣмена, чиме је њихова употрѣба економичнија. Друго, облици аориста (будући да се ради о правом глаголском врѣмену) не разликују полове, као што је случај с придѣвским садашње-прошлим врѣменом. Ова особина га чини погоднијим за разне службене образце.

На примѣр: боље, краће, јасније и читљивије би било користити у образцих "заврши" него "завршио (-ла)", и слично.